

НАЦІОНАЛЬНИЙ СТАНДАРТ УКРАЇНИ

Термінологічна робота

**ЗАСАДИ І ПРАВИЛА
РОЗРОБЛЕННЯ СТАНДАРТІВ
НА ТЕРМІНИ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ**

ДСТУ 3966:2009

Видання офіційне

Київ
ДЕРЖСПОЖИВСТАНДАРТ УКРАЇНИ
2010

ПЕРЕДМОВА

1 РОЗРОБЛЕНО: Український науково-дослідний інститут стандартизації ДП «УкрНДНЦ» Держспоживстандарту України

РОЗРОБНИКИ: **Н. Куземська; Н. Логвинова; В. Тетера**, канд. фіз.-мат. наук; **Л. Шрамко; Я. Юзьків**, канд. техн. наук (науковий керівник)

2 ПРИЙНЯТО ТА НАДАНО ЧИННОСТІ: наказ Держспоживстандарту України від 30 жовтня 2009 р. № 398

3 Цей стандарт відповідає ISO 704:2000 Terminology work — Principles and methods (Термінологічна робота. Засади та методи) у частині «Вимоги до терміна» і «Вимоги до визначення поняття» (додатки Г і Д)

Ступінь відповідності — нееквівалентний (NEQ)

4 НА ЗАМІНУ ДСТУ 3966–2000

ВСТУП

Цей стандарт розроблено на заміну ДСТУ 3966–2000 згідно з Планом національної стандартизації України на 2007 р. щодо перегляду національних стандартів (позиція 500.2.3–2007).

Розроблення нового національного стандарту зумовлено потребою вдосконалити правила розроблення національних термінологічних стандартів (ТС), привести вимоги цього стандарту у відповідність до вимог нових основоположних стандартів національної системи стандартизації України, зокрема ДСТУ 1.0, ДСТУ 1.2, ДСТУ 1.5 і ДСТУ 1.7, зважаючи на перегляд міжнародних стандартів ISO 1087-1:2000 та ISO 704:2000, а також на появу нових посібників і словників, у яких викладено проблемні питання українського словотворення й терміновживання.

Беручи до уваги наведене вище, у цьому стандарті переглянуто додатки Г і Д («Вимоги до терміна» та «Вимоги до визначення поняття»), уточнено та доповнено вимоги до змісту й оформлення національних термінологічних стандартів.

Дотримання таких вимог дасть змогу

- упорядкувати процес узгоджування й удосконалювання української науково-технічної термінології;
- полегшити сприймання та розуміння науково-технічного тексту;
- поліпшити національні термінологічні стандарти щодо змісту й оформлення.

НАЦІОНАЛЬНИЙ СТАНДАРТ УКРАЇНИ

ТЕРМІНОЛОГІЧНА РОБОТА ЗАСАДИ І ПРАВИЛА РОЗРОБЛЕННЯ СТАНДАРТІВ НА ТЕРМІНИ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ

ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКАЯ РАБОТА ПРИНЦИПЫ И ПРАВИЛА РАЗРАБОТКИ СТАНДАРТОВ НА ТЕРМИНЫ И ОПРЕДЕЛЕНИЯ

TERMINOLOGY PRINCIPLES AND WORKING OUT PROCEDURE OF STANDARDS FOR TERMS AND DEFINITIONS

Чинний від 2010-07-01

1 СФЕРА ЗАСТОСУВАННЯ

Цей стандарт визначає засади та основні правила розроблення національних стандартів на терміни та визначення понять у різних сферах знань і основні правила впроваджування міжнародних, регіональних стандартів, національних стандартів інших країн на терміни та визначення понять (словників термінів) в Україні.

Настанови та положення цього стандарту рекомендовано застосовувати в термінологічній роботі технічних комітетів стандартизації, підприємств, установ, організацій, міністерств (відомств), інших суб'єктів стандартизації, які розробляють і експертують стандарти на терміни та визначення понять.

2 НОРМАТИВНІ ПОСИЛАННЯ

Положення цього стандарту базуються на нормативних документах, посилання на які наведено в тексті. У разі датованих посилань застосовують зазначене видання. У разі недатованих посилань рекомендовано користуватись останнім виданням нормативного документа.

ДК 004-2008 Український класифікатор нормативних документів

ДК 011-96 Класифікатор системи позначення одиниць вимірювання та обліку

ДСТУ 1.0:2003 Національна стандартизація. Основні положення

ДСТУ 1.2:2003 Національна стандартизація. Правила розроблення національних нормативних документів

ДСТУ 1.5:2003 Національна стандартизація. Правила побудови, викладання, оформлення та вимоги до змісту нормативних документів (ISO/IEC Directives — Part 2, 2001, NEQ)

ДСТУ 1.7 Національна стандартизація. Правила і методи прийняття та застосування міжнародних і регіональних стандартів (ISO/IEC Guide 21:1999, NEQ)

ДСТУ 1.11:2004 Національна стандартизація. Правила проведення експертизи проектів національних нормативних документів

ДСТУ 3250–95 Порядок розроблення плану державної стандартизації

ДСТУ ISO 639–94 Коди назв мов*

ДСТУ ISO 860–99 Гармонізування понять і термінів

ДСТУ ISO 1087-1:2007 Термінологічна робота. Словник термінів. Частина 1. Теорія та використання.

3 ТЕРМІНИ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ

У цьому стандарті використано терміни та визначення понять, подані в ДСТУ ISO 1087-1, а також наведені нижче:

3.1 термінологічна система; терміносистема

Відносно замкнена, кількісно обмежена множина термінів, що відбиває поняттєву систему певної предметної сфери на відповідному етапі її розвитку

3.2 цілісність термінологічної системи

Характеристика термінологічної системи, що означає безпосередню чи опосередковану взаємопов'язаність усіх її термінів

3.3 повнота термінологічної системи

Характеристика термінологічної системи, що означає наявність необхідної й достатньої кількості термінів для позначення будь-яких об'єктів у відповідній предметній сфері

3.4 термінологічна стаття; терміностаття

Термін і визначення поняття, позначеного цим терміном, що є окремим складником певної терміносистеми (склад терміностатті наведено в 7.4.3 (див. також ДСТУ ISO 1087-1))

3.5 системність терміна

Характеристика терміна, що означає його безпосередній чи опосередкований зв'язок з іншими термінами в певній термінологічній системі

3.6 терміноелемент

Складник терміна, що має самостійне значення

3.7 омонім

Слово чи словосполучка, однакове(-а) з терміном за написанням або звучанням, але відмінне(-а) за значенням

3.8 паронім

Слово, досить близьке за написанням до терміна, але відмінне від нього за значенням

3.9 синонім

Слово чи словосполучка, яке(-а) за цілковитої або часткової відмінності від терміна має тотожне чи майже тотожне з ним значення (і яким(-ою) можна замінити термін у контексті без спотворення загального змісту)

3.10 абсолютні синоніми

Синоніми, які не різняться значенням один від одного

3.11 умовна познака

Довільний знак або сукупність будь-яких графічних символів, які позначають те саме поняття, що й нескорочений термін

3.12 опорне слово (словосполучки)

Слово (складник словосполучки), яке підпорядковує собі інші слова цієї словосполучки

3.13 шрифт

Набір графічних знаків певного розміру, стилю та накраслення.

Примітка. У межах одного стилю шрифти можуть відрізнятися розміром літер і мати різні модифікації: прямий [світлий] [напівгрубий] [підкреслений]; курсив [світлий] [напівгрубий] [підкреслений]

* На цей час підготовлено ДСТУ ISO 639-1, ДСТУ ISO 639-2 та ДСТУ ISO 639-3.

3.14 напівгрубий шрифт

Шрифт, у якому штрихи графічного знака в певній сім'ї шрифтів накреслено грубіше від нормального

3.15 курсив

Друкарський похилий шрифт з накресленням літер, подібним до рукописного.

4 ПРИЗНАЧЕНІСТЬ СТАНДАРТИЗУВАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Термінологію стандартизують для того, щоб

— унормувати та затвердити в різних сферах знань і діяльності однозначно зрозумілі, несуперечливі терміни для всіх сфер застосування, зокрема в довідковій, методичній, технічній і науковій літературі;

— забезпечити однаковість описування об'єктів у процесі гармонізування національних стандартів з міжнародними стандартами (МС), регіональними чи національними стандартами інших країн;

— усунути термінологічні перешкоди в разі створення конкурентоспроможної продукції в Україні та забезпечити її вихід на світовий ринок;

— забезпечити однозначною термінологією державні соціально-економічні та науково-технічні програми, законодавство України;

— сприяти повному письмовому перекладу міжнародних і регіональних стандартів на українську мову;

— позитивно впливати на створення та застосування сучасних інформаційних технологій у всіх видах економічної діяльності;

— виявляти й усувати вади термінології, уживаної в документації;

— сприяти підвищенню рівня загальної та фахової освіти в Україні;

— удосконалювати подальший розвиток української науково-технічної мови.

5 ЗАСАДИ ТА ВИМОГИ ДО СТАНДАРТИЗУВАННЯ ТЕРМІНІВ І ВИЗНАЧЕНЬ ПОНЯТЬ

5.1 Зміст термінологічного стандарту — це сукупність термінів і визначень понять, яка відображає систему понять певної предметної сфери.

5.2 Стандартизувати терміни та визначення понять доцільно на національному, міжнародному та регіональному (зокрема міждержавному) рівнях.

На національному рівні стандартизують термінологічні системи суспільного, загальнометодичного та загальнотехнічного використання для забезпечення взаємоз'язку різних видів економічної діяльності, розв'язання державних і міжгалузевих проблем, зокрема щодо пріоритетних напрямків стандартизації, а також термінологічні системи, які стосуються окремих видів економічної діяльності, за потреби фіксування сучасного рівня знань, розроблення нормативних документів усіх рівнів прийняття, взаєморозуміння фахівців, гармонізування міжнародних, регіональних або національних стандартів інших країн.

Застандартизовані терміни — це терміни, подані в національних стандартах на терміни та визначення понять, зокрема в тих, через які впроваджено в Україні міжнародні термінологічні словники. Терміни, наведені в термінологічному розділі нетермінологічних стандартів та інших нормативних документів, не є застандартизованими, і сфера їх чинності — тільки нормативний документ, у якому є цей розділ.

5.3 Розробляючи термінологічні стандарти, треба дотримуватися таких вимог щодо викладу в них термінів і визначень понять:

— розмежувати склад термінів за термінологічними системами;

— установити відповідність стандартів на терміни та визначення понять складу і структурі поняттєвої системи в певній сфері стандартизації щодо повноти охоплення об'єктів та узгодженості їхніх зв'язків;

— згармонізувати, за можливості, термінологічний стандарт зі стандартами на терміни та визначення понять різних рівнів (міжнародних, регіональних і національних стандартів інших країн) тієї самої предметної сфери;

— урахувати та використати, за несуперечності, подібні за сферою застосування міжнародні стандарти (словники термінів);

— забезпечити доступність сприймання та однозначність термінів і визначень понять.

6 ПРАВИЛА РОЗРОБЛЕННЯ СТАНДАРТІВ НА ТЕРМІНИ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ

6.1 Стандарти на терміни та визначення понять потрібно розробляти згідно з вимогами ДСТУ 1.0, ДСТУ 1.2, ДСТУ 1.5, ДСТУ 1.7 та правилами, установленими цим стандартом.

Примітка. У цьому стандарті терміни «стандарт на терміни та визначення понять», «термінологічний стандарт» і «ТС» уважаємо абсолютними синонімами.

6.2 Технічний комітет стандартизації (ТК) за закріпленою сферою діяльності, а за його відсутності — інший об'єкт стандартизації, що має для цього відповідний науково-технічний потенціал (далі — організація-розробник), подає заявку щодо розроблення термінологічного стандарту до «Плану національної стандартизації України» відповідно до вимог основоположних стандартів національної стандартизації України. До заяви долучають попередній перелік основних термінів майбутнього стандарту, щоб експерти науково-дослідної організації, яку уповноважує центральний орган виконавчої влади з питань стандартизації (далі — ЦОВВС) на експертuvання проектів термінологічних стандартів, проаналізували запропонований об'єкт стандартизування і надали свої висновки щодо доцільності розроблення стандарту.

6.3 Порядок розроблення проекту термінологічного стандарту

6.3.1 Проект стандарту на терміни та визначення понять треба розробляти згідно з ДСТУ 1.2. Попередньо організація-розробник повинна

— провести науково-дослідну роботу (НДР), зібравши та впорядкувавши попередні дані щодо чинних термінологічних стандартів (а також словників, довідників, технічної та іншої документації, наукової, методичної та іншої літератури), що стосуються певної сфери діяльності, а також щодо стандартів, які належать до суміжних сфер діяльності;

— сформувати попередній перелік термінів і визначень понять, що становитимуть терміносистему (об'єкт стандартизування) і відображатимуть її зв'язки з іншими терміносистемами;

— розробити, погодити та затвердити технічне завдання (ТЗ) згідно з ДСТУ 1.2 (структура ТЗ — за додатком А цього стандарту). ТЗ на розроблення національного термінологічного стандарту погоджують з науково-дослідною організацією ЦОВВС, технічними комітетами стандартизації, до сфери діяльності яких належить відповідний стандарт, із ТК 19 — Технічним комітетом стандартизації науково-технічної термінології (ТК СНТТ).

6.3.2 Першу редакцію проекту термінологічного стандарту треба розробляти згідно з ДСТУ 1.2, виконавши такі види робіт:

— покласифікувати терміни та визначення понять за рівнями ієархії й елементами опису (предмет, процес, наслідок, властивість предмета чи процесу, стан предмета тощо) і сформувати перелік термінів до термінологічної системи у формі таблиці. До кожного терміна в переліку подають усі його синоніми, а також його іншомовні терміни-відповідники. Добираючи іншомовні терміни-відповідники, треба простежити еквівалентність понять, позначених ними. В окремій колонці таблиці зазначають джерело інформації (стандарт, словник, довідник, навчальний посібник, наукова література тощо). Якщо термін і визначення поняття формулює розробник стандарту, то про це слід зазначити в цій самій колонці;

— скласти текст першої редакції проекту стандарту й пояснювальної записки до нього (структура пояснювальної записки — за додатком Б цього стандарту); уточнити структуру розділів стандарту, перевірити на повноту, цілісність, взаємозв'язок і взаємоузгодженість термінів і відповідних визначень, які належать до цієї системи понять;

— розіслати текст першої редакції проекту стандарту разом з пояснювальною запискою на відгуки установам і організаціям згідно з ТЗ.

6.3.3 Другу й остаточну редакцію проекту термінологічного стандарту треба розробляти згідно з положеннями ДСТУ 1.2 (3.3 та 3.4), з обов'язковим експертuvанням та погодженням ТК 19.

6.3.4 Остаточну редакцію проекту стандарту, у якій ураховано думку погоджувальних організацій і експертів ТК 19, разом з пояснювальною запискою, зводом відгуків, протоколом погоджувальної наради (за наявності) та іншими відповідними документами (див. ДСТУ 1.2), подають на експертування до науково-дослідної організації, що її визначив ЦОВБС.

6.3.5 Експертування розробленого проекту ТС виконує науково-дослідна організація згідно з ДСТУ 1.11, щоб перевірити рівень і повноту відображеності сучасних знань, повноту й цілісність поданої терміносистеми, системність термінів і наявність їх у банку застандартизованих українських науково-технічних термінів, відповідність нормам української мови, а також відповідність побудови, викладу, оформлення та змісту проекту термінологічного стандарту вимогам цього стандарту (особливо зважаючи на додаток В). Науково-дослідна організація готове висновок за результатами експертизи й передає його разом з проектом термінологічного стандарту на прийняття та надання чинності до ЦОВБС.

7 ЗМІСТ, ПОБУДОВА Й ВИКЛАД СТАНДАРТУ НА ТЕРМІНИ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ

7.1 Зміст, побудова й виклад термінологічного стандарту мають відповідати вимогам ДСТУ 1.5 та додатків Г і Д цього стандарту. Для стандарту на терміни та визначення понять установлено таку структуру:

- титульний аркуш;
- передмова;
- зміст;
- вступ (за потреби);
- назва;
- сфера застосування;
- нормативні посилання;
- загальне пояснення;
- основна частина (терміни та визначення понять);
- термінологічні додатки (за потреби), у яких подають терміни та визначення загальнонаукових, організаційно-методичних і загальнотехнічних понять, потрібних для розуміння тексту стандарту;
- абеткові покажчики: українських термінів, умовних познак (якщо є) та іншомовних термінів-відповідників (якщо є) як довідкові додатки;
- інші додатки (якщо є).

Довідковий додаток «Бібліографія» (якщо є) оформлюють згідно з ДСТУ 1.5 і розміщують останнім з додатків; у згармонізованих стандартах розміщують національні додатки після «Бібліографії».

Бібліографічні дані (цей структурний елемент не має заголовка) оформлюють згідно з ДСТУ 1.5 і розміщують на останній сторінці.

7.2 Титульний аркуш, передмову, зміст, вступ, назву та нормативні посилання термінологічних стандартів оформлюють згідно з вимогами ДСТУ 1.5.

У «Вступі» стандартів на терміни та визначення понять треба зазначити окремим абзацом: «Цей термінологічний стандарт оформлено згідно з ДСТУ 1.5 і ДСТУ 3966»; у разі згармонізованих стандартів допустити ще й «ДСТУ 1.7».

7.3 Сферу застосування та загальні пояснення до стандарту описують відповідно до додатка Е цього стандарту.

7.4 Стандартизування термінологічної системи

7.4.1 В основній частині стандарту зазначають об'єкт стандартизування — стандартизовану терміносистему. Побудова матеріалу основної частини стандарту залежить від особливостей поданої терміносистеми.

7.4.2 Розділи основної частини розташовують згідно зі структурою подання системи понять. Назви розділів основної частини мають точно та стисло передавати їхній зміст. Нумерація розділів основної частини має відображати логіко-семантичну структуру поданої терміносистеми.

7.4.3 Терміностатті розміщують відповідно до класифікації понять, прийнятої для розроблюваного стандарту. До складу терміностатті (див. додаток Ж) належать:

- класифікаційний номер терміностатті;
- заголовний термін, що є заголовком термінологічної статті;
- скорочений термін (якщо є);
- один чи більше синонімів (якщо є);
- умовна познака (якщо є);
- недозволений термін (якщо є);
- визначення поняття;
- примітка(-и) (якщо є);
- іншомовні терміни-відповідники (якщо є);
- джерело інформації, у якому наведено термін-відповідник (у квадратних дужках).

7.4.4 Класифікаційний номер терміностатті складається з

- номера розділу/підрозділу основної частини;
- власного (порядкового в межах свого розділу/підрозділу) номера терміностатті.

Класифікаційний номер терміностатті термінологічного додатка обов'язково має починатися з літери, якою позначено додаток.

Після класифікаційного номера терміностатті крапку не ставлять.

7.4.5 Подання стандартизованих термінів

7.4.5.1 Стандартизований термін набирають напівгрубим шрифтом з малої літери в однині (за винятком уживаних лише в множині), розміщуючи його на початку рядка після класифікаційного номера терміностатті. Термін-словосполучку подають прямим порядком слів (тобто узгоджене означення стоїть перед означуваним словом, а неузгоджене — після нього [25, с. 167]). Крапку після терміна не ставлять.

7.4.5.2 За наявності синонімів до терміна зазвичай стандартизують один з них. В окремих випадках стандартизують два чи кілька синонімів. Підставою для цього є їх поширеність та відповідність вимогам до термінів. Синоніми подають поряд, розділяючи крапкою з комою. Якщо термін у рядку не поміщається, його переносять на наступний рядок (Ж.2).

Примітка. У деяких міжнародних стандартах, а також у національних стандартах інших країн з-поміж наявних синонімів розрізняють переважний/преференційний термін, оцінюючи його за шкалою ступенів прийнятності термінів як основний для певного поняття. Зазначають також терміни допустимі, недозволені та застарілі. Але такий поділ стосується усталених мов і термінологічних систем, для яких є банк даних і певні правила.

В Е.2.1 цього стандарту також зазначено, що в разі кількох застандартизованих термінів для одного поняття в межах одного документа рекомендовано вживати лише один з поданих термінів-синонімів.

7.4.5.3 У складі застандартизованого терміна або після нього можна подати прямим світлим шрифтом слово чи словосполучку в круглих дужках, яка уточнює або пояснює значення чи сферу застосування багатозначного терміна.

В абетковому покажчику такий текст не зазначають (Ж.4 та И.2).

Якщо текст у круглих дужках є складником повної форми терміна, то його набирають напівгрубим шрифтом. Повну та коротку (без тексту в дужках) форми терміна в абетковому покажчику подають окремо з одним номером (Ж.3 та И.2).

Примітка. Короткий термін іноді називають усіченим.

7.4.5.4 Умовну познаку поняття подають після застандартизованого терміна (чи, за наявності синонімів — після останнього) у тому самому рядку через крапку з комою. Умовну познаку набирають напівгрубим шрифтом, її можна брати в круглі дужки (Ж.7).

7.4.6 Недозволені для використання терміни подають через крапку з комою після застандартизованого терміна світлим курсивом з познакою (Нд) прямим світлим шрифтом. В абетковому покажчику такі терміни подають так само світлим курсивом (Ж.8 та И.2).

7.4.7 Не рекомендовано подавати в одному стандарті понад 200 терміностатей.

7.4.8 Визначення понять у терміностатті

7.4.8.1 Визначення поняття розміщують під терміном. Перше слово визначення починають з великої літери без відступу зліва.

7.4.8.2 У національному стандарті терміни, уживані в тексті визначення цього стандарту, треба виділяти підкресленням. У згармонізованих стандартах такі терміни рекомендовано виділяти так, як це подано в МС (напівгрубим шрифтом, курсивом або підкресленням тощо). Поруч з виділеним у визначенні терміном у дужках рекомендовано зазначати класифікаційний номер його терміностатті.

7.4.8.3 Рекомендовано подавати до одного терміна одне визначення.

7.4.8.4 Якщо термін має всі необхідні й достатні ознаки поняття, то замість визначення ставлять риску.

7.4.9 Долучання термінів і визначенень понять з інших стандартів

7.4.9.1 Щоб забезпечити цілісність системи понять, у розроблюваному стандарті можна подати вже застандартизовані терміни та визначення понять з посиланням на той стандарт, звідки їх запозичено. Позначення стандарту (ДСТУ та його номер без зазначення року), на який посилаються у визначенні, наводять у круглих дужках після визначення.

7.4.9.2 Якщо термін або визначення запозичуваної терміностатті не відповідає вимогам цього стандарту, зокрема вимогам додатків Г і Д, то до терміносистеми можна додати скоригований варіант запозиченої терміностатті, вправивши її граматично й стилістично, додавши чи змінивши ознаки, що розкривають зміст поняття. Зміни в такому разі не повинні порушувати змісту й обсягу поняття. У дужках перед посиланням треба поставити познаку «див. також», допустимо зазначити зміни в «Загальному поясненні».

7.4.10 Використання квадратних дужок

7.4.10.1 Іноді можна, щоб зекономити місце, використати квадратні дужки й подати:

- дві чи кілька терміностаттей в одній терміностатті;
- два чи кілька термінів-синонімів в одному рядку.

7.4.10.2 Суміщати можна терміностатті, які мають той самий зміст, але різняться між собою одним або кількома словами.

Суміщена терміностаття — це весь текст однієї статті, у яку вставлено відмінні частини тексту іншої терміностатті. Кожну відмінну частину текстів обох терміностаттей подають у квадратних дужках і розміщують так, щоб спільний текст разом з поданим у першій парі дужок становив зміст першої терміностатті, а з поданим у другій парі дужок — зміст другої терміностатті (Ж.5).

7.4.10.3 Суміщати можна й терміни-синоніми, які мають спільні терміноелементи. У такому разі квадратні дужки є тільки в самому терміні, а у визначенні їх нема (Ж.6).

7.4.10.4 В абетковому покажчику суміщені терміни подають окремо, без дужок, посилаючись на той самий номер терміностатті (И.2).

7.4.11 Подання термінів-відповідників

7.4.11.1 До українських термінів рекомендовано подавати терміни-відповідники, за наявності, німецькою, англійською, французькою, російською чи іншими мовами. Їх розміщують окремим стовпцем з початку рядка справа від відповідної української терміностатті, починаючи кожен термін-відповідник з нового рядка. Якщо розмір визначення (як виняток) значно перевищує стовпець з іншомовними відповідниками, терміни-відповідники можна розміщувати після українського визначення, а це визначення писати на всьому рядку.

7.4.11.2 Перед кожним терміном-відповідником ставлять код мови згідно з ДСТУ ISO 639 (зокрема de — німецька, en — англійська, fr — французька, ru — російська) і подають терміни-відповідники в абетковій послідовності кодів назв мов. Усі терміни-відповідники починають з малої літери, тільки німецькі іменники — з великої.

7.4.11.3 Іншомовні терміни-відповідники — це довідкова інформація, яка не належить до об'єкта стандартизування національних стандартів України. Іншомовні відповідники добирають з міжнародних або з відповідних національних стандартів. Якщо застандартизованих іншомовних термінів немає, їх допустимо добирати з фахових словників.

7.4.11.4 Після кожного терміна-відповідника у квадратних дужках подають посилання на джерело інформації — чергове число в «Бібліографії».

У згармонізованих термінологічних національних стандартах поруч з терміном-відповідником не наводять джерело інформації.

7.5 Додатки в термінологічних стандартах

7.5.1 Після основної частини стандарту розміщують допоміжні структурні елементи — додатки. Зміст, оформлення і статус додатків (обов'язковий, довідковий) мають відповідати вимогам ДСТУ 1.5. Терміни додатків не належать до об'єкта стандартизування, але їх доцільно подавати в абеткових покажчиках для зручності користувачів. Терміностатті термінологічних додатків оформляють за 7.4 цього стандарту.

7.5.2 У термінологічних стандартах завжди треба як довідкові додатки подавати абеткові покажчики

- українських термінів;
- умовних познак (якщо є); якщо умовних познак менше ніж 10, їх можна подавати не окремим абетковим покажчиком, а в абеткових покажчиках українських та іншомовних термінів або після «Загального пояснення» в розділі «Познаки та скорочення»;
- іншомовних термінів-відповідників.

7.5.2.1 В абетковому покажчику українських термінів подають терміни, короткі форми термінів, терміни-синоніми, скорочені терміни, зокрема умовні познаки, недозволені терміни та терміни термінологічних додатків (за наявності). Стандартизовані терміни набирають напівгрубим шрифтом, недозволені терміни — світлим курсивом. Праворуч безпосередньо після терміна зазначають класифікаційний номер його терміностатті (І.2).

7.5.2.2 Терміни-словосполуки з прикметниковими чи дієприкметниковими означеннями подають зворотним порядком слів, як прийнято в назвах нормативних документів (І.1). Щоб виділити змістову важливість терміна-словосполуки, на перше місце ставлять опорне слово словосполуки із залежними від нього словами.

7.5.2.3 Якщо термін-словосполука має узгоджене та неузгоджене означення, то в абетковому покажчику після опорного слова рекомендовано подати неузгоджене означення, а далі — узгоджене означення. Якщо неузгоджене означення складається з чотирьох або більше слів, можна після опорного слова навести узгоджене означення (І.1).

Приклад

Термін-словосполука *другий закон Ньютона* має прямий порядок слів, у цій словосполуці опорне слово — закон, узгоджене означення — другий, неузгоджене означення — Ньютона. Відповідно зворотний (інверсний) порядок слів — закон *Ньютона другий*.

7.5.2.4 Якщо термін-словосполука має кілька узгоджених означень: О₁, О₂, О₃, то в абетковому покажчику після опорного слова ці означення подають таким чином: О₃, О₂, О₁ (І.1 та І.2).

7.5.2.5 Так само подають російські терміни-відповідники (І.4d).

7.5.2.6 Іншомовні терміни-відповідники за стандартизованих термінів, окрім російських, в абеткових покажчиках розміщують за абеткою відповідної мови прямим порядком слів, як подано в міжнародних стандартах (І.4а—І.4с).

7.5.2.7 Умовні познаки треба подавати в такій послідовності за відповідною абеткою:

- українською;
- латинською;
- грецькою.

Назву абетки перед умовними познаками не зазначають.

Після кожної умовної познаки через тире подають відповідний термін і класифікаційний номер його терміностатті (І.3). Термін наводять прямим порядком слів. Якщо умовні познаки подають у покажчиках українських або іншомовних термінів, то поряд з познакою наводять лише номер без терміна, якому вони відповідають.

7.5.2.8 У національних термінологічних стандартах абетковий покажчик українських термінів подають першим, а у згармонізованих термінологічних стандартах — останнім, у національному довідковому додатку.

7.5.3 Допоміжний текст наводять в інших додатках до стандарту, у яких може(-уть) бути:

- класифікаційна чи структурна схема системи понять (довідковий додаток), яку рекомендовано виконувати за правилами, наведеними в додатку А ДСТУ ISO 1087-1;
- схема системи стандартів, до яких належить цей стандарт (довідковий);

- терміни та визначення загальнонаукових, організаційно-методичних і загальнотехнічних понять, необхідних для розуміння тексту стандарту (довідковий);
- ілюстративний матеріал (довідковий);
- пояснення та приклади до термінів, установленіх стандартом (довідковий);
- одиниці фізичних величин, що їх уживають у предметній сфері стандарту (довідковий) за ДК 011;
- правила та моделі творення термінів (обов'язковий або довідковий).

Перелік джерел інформації, на які є посилання у визначеннях понять, при іншомовних термінах-відповідниках, у додатках тощо подають в останньому додатку «Бібліографія». Назви джерел інформації подають мовою оригіналу, до іншомовних джерел можна долучити переклад українською мовою в круглих дужках.

7.6 Бібліографічні дані

На останній сторінці розміщують бібліографічні дані стандарту:

- код УКНД;
- ключові слова.

Примітка. УКНД — Український класифікатор нормативних документів (за ДК 004).

8 ЗАГАЛЬНІ ПРАВИЛА ВПРОВАДЖУВАННЯ В УКРАЇНІ МІЖНАРОДНИХ, РЕГІОНАЛЬНИХ І НАЦІОНАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ ІНШИХ КРАЇН НА ТЕРМІНИ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ

Міжнародні, регіональні та національні термінологічні стандарти інших країн упроваджують згідно з національними основоположними стандартами ДСТУ 1.5, ДСТУ 1.7 і цим стандартом, ураховуючи відповідні методичні документи та директиви міжнародних і регіональних організацій зі стандартизації.

ДОДАТОК А (обов'язковий)

ЗМІСТ, ПОБУДОВА Й ВИКЛАД ТЕХНІЧНОГО ЗАВДАННЯ ДЛЯ РОЗРОБЛЕННЯ СТАНДАРТУ НА ТЕРМІНИ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ

A.1 Технічне завдання на розроблення стандарту складається з таких розділів:

- підстава для розроблення термінологічного стандарту;
- терміни розроблення;
- призначеність і завдання розроблення термінологічного стандарту;
- характеристика об'єкта стандартизування;
- розділи стандарту;
- взаємозв'язок з іншими нормативними документами зі стандартизації;
- джерела інформації;
- етапи робіт і термін їх виконання;
- інші вимоги (якщо потрібно);
- обов'язкові додатки відповідно до 3.2.2 ДСТУ 1.2.

A.2 У розділі «Підстава для розроблення термінологічного стандарту» зазначають назву документа, на підставі якого розроблено стандарт, і номер теми згідно з Планом національної стандартизації України, планом робіт організації-розробника.

A.3 У розділі «Терміни розроблення» зазначають дату початку та закінчення розроблення проекту термінологічного стандарту згідно з програмою робіт.

A.4 У розділі «Призначеність і завдання розроблення термінологічного стандарту» зазначають:

— результати, яких можна досягти, застосовуючи розроблюваний стандарт (наприклад, установити однозначно зрозумілі терміни для певних сфер і об'єктів стандартизування; відобразити в термінологічній системі сучасний рівень знань у тій або іншій сфері науки й техніки; запобігти різному тлумаченню понять, що стосуються описаного об'єкта стандартизування);

— сфери діяльності (зокрема пріоритетні), на які впливатиме застосування стандарту, наприклад: термінологічне забезпечення предметних сфер, які стосуються уbezпечення життя та здоров'я людей, їхнього майна, охорони природного довкілля, ресурсозаощаджування, уніфікування, сумісності та взаємозамінності продукції; термінологічне забезпечення взаємозв'язку та взаємозуміння між розробниками, виробниками та споживачами продукції (процесів, послуг); термінологічне забезпечення національних і міждержавних соціально-економічних і науково-технічних програм тощо;

— необхідність згармонізувати та узгодити науково-технічну термінологію, яку встановлють у розроблюваному стандарті, з термінами, що стосуються того самого об'єкта стандартизування в термінологічних стандартах міжнародних, регіональних і національних організацій зі стандартизації.

A.5 У розділі «Характеристика об'єкта стандартизування» зазначають:

— коротку характеристику стану справ у термінології, що стосується цього об'єкта стандартизування, наявні вади й суперечності щодо подання термінів і визначень понять у нормативній документації та літературі;

— взаємозв'язок термінів, які підлягають стандартизуванню, з іншими терміносистемами в цій чи суміжних предметних сферах;

— чинні стандарти й інші документи, які стосуються цієї сфери діяльності, охоплюючи міжнародні, регіональні й національні термінологічні стандарти, які цілком або частково подібні розроблюваному стандарту.

A.6 У структурному елементі «Розділи стандарту» подають орієнтовні назви розділів стандарту та перелік основних термінів, які планують внести до кожного розділу. Також зазначають вимоги до стандартизування термінологічної системи: повнота опису об'єкта стандартизування, взаємопов'язаність і взаємоузгодженість термінів і визначень понять, несуперечливість й обґрунтованість усіх поданих визначень понять.

A.7 У розділі «Взаємозв'язок з іншими нормативними документами зі стандартизації» зазначають

— належність розроблюваного стандарту на терміни та визначення понять до комплексу стандартів певної предметної сфери;

— чинні стандарти, зокрема стандарти та словники ISO, IEC та інших міжнародних організацій зі стандартизації, а також інші нормативні документи, які стосуються розроблюваного стандарту;

— чинні стандарти та інші нормативні документи, які треба переглянути, унести до них зміни чи скасувати їх у зв'язку із прийняттям і наданням чинності розроблюваному стандарту на терміни та визначення понять.

A.8 У розділі «Джерела інформації» подають перелік джерел інформації, які треба викласти в такому порядку:

— чинні нормативно-правові акти;

— національні основоположні стандарти;

— національні термінологічні стандарти, які стосуються об'єкта стандартизування, а також стандарти інших видів;

— міжнародні термінологічні стандарти та інші документи міжнародних організацій зі стандартизації;

— національні термінологічні стандарти інших країн;

— інформаційно-пошукові тезауруси;

— національні класифікатори та каталоги продукції (послуг) за тематикою стандарту;

— словники та довідники;

— науково-технічна та навчально-методична література.

У нормативних документів обов'язково має бути позначення (якщо є), назва мовою оригіналу та переклад назви українською мовою в круглих дужках або в «Національному поясненні» (у згармонізованих стандартах).

A.9 У розділі «Етапи робіт і терміни їх виконання» у колонці таблиці «Назва роботи чи завдання» серед інших, як наведено в ДСТУ 1.2, зазначають необхідність

— зібрати, вивчити, тематично упорядкувати й проаналізувати матеріали щодо об'єкта стандартизування термінології та його зв'язків з іншими об'єктами стандартизування, а також чинні нормативні документи, які стосуються цього об'єкта стандартизування й суміжних об'єктів;

— виявити основні поняття, які підлягають стандартизуванню;

— побудувати, якщо необхідно, моделі (схеми) системи понять, а також установити зв'язки розроблюваного стандарту з іншими стандартами.

A.10 У розділі «Інші вимоги», за потреби, долучають до технічного завдання на розроблення нормативних документів додаткові вимоги розробника або замовника, не охоплені в інших розділах.

ДОДАТОК Б
(довідковий)

**ЗМІСТ, ПОБУДОВА Й ВИКЛАД ПОЯСНЮВАЛЬНОЇ ЗАПИСКИ
ДО ПРОЕКТУ СТАНДАРТУ НА ТЕРМІНИ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ**

B.1 У пояснювальній записці до проекту стандарту на терміни та визначення понять мають бути такі розділи:

— підстава для розроблення термінологічного стандарту;

— призначеність і завдання розроблення термінологічного стандарту;

— характеристика об'єкта стандартизування;

— наявність міжнародних, регіональних термінологічних стандартів, а також стандартів інших країн;

— надання стандарту чинності, запровадження, дата першого перевірення та періодичність перевіряння стандарту;

— взаємозв'язок з іншими нормативними документами зі стандартизації;

— відомості про погодження проекту стандарту (останньої редакції, яку передають на затвердження);

— джерела інформації;

— додаткові відомості.

Розділи пояснювальної записки, які збігаються з розділами ТЗ, треба викласти так само, як у ТЗ.

B.2 Пояснювальну записку складають до кожної редакції проекту стандарту. У ній зазначають і обґрунтують зміни відповідної редакції стосовно попередньої. У розділах пояснювальної записки подають відомості щодо відповідності між кожним пунктом вимог технічного завдання та положеннями розробленого стандарту.

B.3 У розділі «Відповідність проекту стандарту зарубіжним аналогам» наводять дані про наявність відповідних зарубіжних стандартів; зазначають ступінь відповідності визначень понять, установлених цим стандартом, зарубіжним аналогам і обґрунтують можливі відмінності. У розділі подають висновок про ступінь відповідності (несуперечливості) проекту стандарту зарубіжним аналогам.

B.4 У розділі «Взаємозв'язок з іншими нормативними документами зі стандартизації» подають відомості згідно з А.7 цього стандарту.

B.5 У розділі «Відомості про погодження проекту стандарту» наводять дані про погодження проекту стандарту з відповідним національним технічним комітетом стандартизації, до сфери

діяльності якого належить стандартизований термінологічний об'єкт, з ТК 19, науково-дослідною організацією ЦОВБС та з іншими організаціями, зазначеними в ТЗ.

Б.6 У розділі «Джерела інформації» подають відомості про джерела інформації згідно з А.8 цього стандарту.

Б.7 Інші розділи пояснювальної записки подають згідно з ДСТУ 1.2.

ДОДАТОК В
(довідковий)

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ПРОЕКТУ СТАНДАРТУ НА ТЕРМІНИ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ

B.1 Склад критеріїв оцінювання

B.1.1 Наведені нижче критерії призначено передусім для того, щоб розробники стандарту та експерт змогли оцінити рівень стандарту.

Рівень проекту ТС оцінюють за такими основними критеріями:

- відповідність складу терміносистеми сучасному рівневі знань певної предметної сфери;
- відповідність складу та структури термінологічної системи загальним принципам системності, повнота термінологічної системи, їхній взаємозв'язок і взаємоузгодженість (несуперечливість), обґрунтованість їхньої класифікації, доступність для розуміння;
- відповідність назв розділів (підрозділів) назві стандарту та його структурному поділові;
- відповідність умісту стандарту й розділів (підрозділів) своїм назвам (перевіряти цю вимогу треба за таким правилом: терміни, подані у стандарті, розділі/підрозділі, мають бути семантично пов'язані з термінами, які є у відповідних назвах стандарту, розділу/підрозділу);
- відповідність складників терміносистеми поставленим до них вимогам;
- правильність побудови й викладу розділів стандарту та його додатків.

B.1.2 Перевіряючи проект стандарту та оцінюючи його рівень за цими загальними критеріями, одночасно встановлюють

- пріоритетність сфери та об'єкта стандартизування;
- наявність економічних, методичних, технічних та інших підстав, чинників і умов для застосування стандарту;
- можливість або доцільність змін у складі та структурі стандартів для певної сфери стандартизації й термінологічної системи, упровадження яких має бути пов'язане з розробленням і застосуванням цього стандарту;
- взаємоприйнятність стандартизованої термінології для зацікавлених організацій, сторін та осіб.

B.2 Загальні правила експертування стандарту

B.2.1 Експертуючи термінологічний стандарт, треба перевірити, чи відповідають терміни та визначення понять проекту стандарту вимогам, наведеним у додатках Г і Д, а саме:

- відображеності системних властивостей термінів і визначень понять;
- однозначності подання термінів і визначень понять;
- уникненню громіздких термінів і визначень понять, а також визначень понять, поданих більше ніж одним реченням;
- правильності ієрархії термінів і їхніх визначень;
- уникненню логічних помилок у визначеннях понять, а також дотриманню мовної правильності тощо.

ДОДАТОК Г
(обов'язковий)

ВИМОГИ ДО ТЕРМІНА

Г.1 Основою будь-якої фахової мови є терміни, які мають однозначно й чітко позначати певне поняття в конкретній предметній сфері.

За структурою розрізняють прості терміни, утворені з одного кореня (звук, вісь, вода), складні терміни, утворені з двох чи кількох основ слів або основ і слів (водогін, екосистема, вантажомісткість, гідроелектростанція, крило-носій, грам-молекула), та терміни-словосполучки, утворені сполученням кількох слів (електронний обмін даними, випробувальний майданчик, норма на заваду), а також терміни-символословиа (уран-235, Н-профіль).

Примітка. Сукупність термінів-іменників, які відображають систему понять, дозволено доповнювати дієсловами, прикметниками тощо, регулярно вживаними в нормативних документах.

Г.2 Предметні сфери і властиві їм поняття різноманітні та багатогранні. Але є спільні ознаки, які визначають суть будь-якого терміна як лексичної одиниці, якою позначено певне поняття. Щоб виконувати свої функції, термін має задовольняти такі вимоги:

- системність (Г.2.1);
- відповідність лексичного значення терміна позначеному ним поняттю (Г.2.2);
- однозначна відповідність терміна поняттю (Г.2.3);
- раціональна стисливість (Г.2.4);
- стилістична нейтральність (Г.2.5);
- словотворча (дериваційна) здатність (Г.2.6);
- мовна правильність (Г.2.7);
- переважність рідної мови (Г.2.8);
- згармоніованість (Г.2.9);
- наявність визначення поняття (як виняток є терміни без визначення поняття) (Г.2.10).

Г.2.1 Системність

Термін у терміносистемі має бути системним, тобто відображати зв'язки між названим поняттям і пов'язаним(и) з ним поняттям(и). Наприклад, терміни-словосполучки електромагнітний сейсмоприймач і п'єзоелектричний сейсмоприймач відповідають вимогам системності. Вони поєднані родовим поняттям сейсмоприймач і відображають визначальну ознаку — джерело виникнення коливань.

У терміносистемі між усіма термінами має бути взаємозв'язок, тобто кожен термін має бути пов'язаний безпосередньо чи опосередковано з усіма термінами цієї терміносистеми. Якщо такого взаємозв'язку немає, це свідчить про порушення системності цієї терміносистеми, її недосконалості. Причинами цього може бути таке:

- термін випадково потрапив у цю терміносистему — його поняттєва сутність не відповідає поняттєвій сутності цієї терміносистеми;
- термін неправильно визначено;
- у терміносистемі немає термінів, визначених через зазначений термін, тобто терміносистема не відповідає вимогам повноти та цілісності (див. також [9, с. 27]; [13, с. 42—47]).

Системними вважають і прості терміни, якщо їх утворено системним застосуванням словотворчих або інших мовних засобів.

Наприклад, можна утворювати: назви методів і засобів спостереження, додаючи до відповідного кореня терміноелемент -скопія (інтроскопія, радіоскопія, рентгеноскопія, спектроскопія, стереоскопія, структуроскопія, флюороскопія, ехоскопія); назви приладів спостережання, додаючи терміноелемент -скоп (гальваноскоп, інтроскоп, мікроскоп, структуроскоп, флюороскоп, фонендоскоп); назви приладів дослідження й записування, додаючи терміноелемент -граф (осцилограф, геліограф, барограф, спектрограф, кардіограф). Іменники на позначення властивості певних об'єктів можна утворити за допомогою одного з найпродуктивніших суфіксів -ість, доданого до основи прикметника (асинхронність, біополярність, надійність, безпечність, точність). Для назв знаряддя дії [2, с. 100] використовують продуктивні суфікси -ач і -ник, додаючи до основи дієслова (вимикач, вимірювач, охолоджувач, затискач; замінник, запобіжник, лічильник).

Г.2.2 Відповідність лексичного значення терміна позначеному ним поняттю

Г.2.2.1 Термін має бути прозорим, тобто зрозумілим і прийнятним для широкого кола фахівців. Термін уважають прозорим, якщо можна встановити його буквальне значення із значень терміно-елементів, які входять до його складу, не добираючи його визначення. Щоб термін був прозорий, для його утворення використовують ключову ознаку (азвичай вона є розрізняльною ознакою). Наприклад, термін *термальний шум* прозоріший порівняно з терміном *Джонсонів шум*.

Г.2.2.2 Рекомендовано використовувати лише ті суттєві чи розрізняльні ознаки, які не схильні швидко змінюватися внаслідок технологічної еволюції. Інакше може постати проблема перейменування поняття, зумовлена технологічними змінами.

Г.2.2.3 Вибираючи термін, треба розрізняти пароніми, щоб не сплутати схожі слова. Так *вітрові параметри*, *вітрове скло*, але *вітряні турбіни*, бо *вітряні* — такі, які діють за допомогою вітру [16], [17]; *адресат* — той, хто адресує, і *адресант* — той, кому адресують [3, с. 306—307]; *ступінь* — величина, що характеризує розмір, інтенсивність чогось і *степінь* — добуток кількох однакових співмножників [5, с. 171—174].

Г.2.3 Однозначна відповідність терміна поняттю

Г.2.3.1 У межах певної терміносистеми термін має відповідати лише одному поняттю й, на-впаки, одне поняття має бути позначено тільки одним терміном.

Щоб забезпечити однозначну відповідність терміна поняттю, потрібно чітко розрізняти схожі на перший погляд спільнокореневі слова, які мають різне значення. Насамперед це стосується розмежування термінів, які позначають процесові поняття. Наприклад, [*обчислювати*; *обчисляти*] [*обчислити*] — дії над числами [*відшуковувати*, *знаходити*, *установлювати*] [*відшукати*, *знайти*, *установити*] певний результат; *обчислювання* — дія за значенням *обчислювати*; *обчислення* — дія за значенням *обчислити* (завершене обчислювання); [*обчислюючи*] [*обчисливши*] — [*виконуючи*] [*ви-конавши*] обчислювання; [*обчислювальний*] [*обчислюваний*] [*обчислений*] — той, [який обчислює] [*якого обчислюють*] [*якого обчислили*]; [*обчислювальність*] [*обчислюваність*] — здатність [*обчислювати*] [бути обчислюваним або бути підданим обчислюванню]; *обчисленність* — здатність бути обчисленим.

Докладно про це див. також у Г.5.1.

Г.2.3.2 Порушення однозначності спричиняє таке мовне явище, як омонімія, коли той самий термін позначає два чи кілька не пов'язаних між собою поняття. Стандартизуючи омонімічні терміни, до них треба подавати уточнення чи пояснення. Так, біля одного слова *термін* пишуть (час), а біля другого слова *термін* пишуть (слово), розрізняючи омонімічні слова поясненням.

Г.2.3.3 Порушення однозначності спричиняє також таке мовне явище як синонімія, коли різні терміни позначають те саме поняття. Синонімія поширена в термінології через те, що є різні фахові школи, різні предметні сфери, різні регіони. Терміни-синоніми зазвичай взаємозамінні. Наприклад, *банк термінів*, *БТ* і *термінологічний банк даних*. Це так звані абсолютні синоніми, вони позначають одне поняття. А є терміни-синоніми, які мають майже тотожне значення і в певному контексті їх можна вживати один замість іншого.

У художній літературі та загальнозвживаній мові синоніми використовують, щоб надати мовленню яскравості та виразності [3, с. 163]. У фаховій мові треба уникати синонімів, принаймні обмежувати їх вживання, оскільки фахова мова, професійне спілкування має передавати відомості точно й без будь-якого експресивного забарвлення. Щоб такі терміни унормувати, треба ще на етапі добирання термінів уточнити їхнє значення та подати в терміносистему або як синоніми (з одним номером), або як різні терміни (з різними номерами).

Г.2.4 Раціональна стисливість терміна

Г.2.4.1 Нестислий термін — це істотна вада. Занадто довгі та громіздкі терміни треба скорочувати. Є кілька способів такого скорочування (див. Г.4.4).

Г.2.4.2 За неможливості створити оптимально короткий термін, стандартизують повну й коротку форми терміна, використовуючи круглі дужки: *відшарування* (лакофарбового покриву). Коротка форма терміна *відшарування* є дозволеним замінником його повної форми.

Г.2.4.3 Скорочуючи довжину терміна, треба стежити, щоб не було вилучено з його складу важливого терміноелемента, що порушуватиме поняттєву сутність терміна.

Г.2.5 Стилістична нейтральність терміна

Нейтральний стиль — загальностильова основа мови, основа будь-якого різновиду мовленнєвої діяльності, у якій не використовують жодних особливих стилістичних властивостей і характеристик [8, с. 456]. Терміни не повинні мати експресивної забарвленості. Не можна вживати емоційно забарвлених слів (жалюгідний, огидний, жахливий, чудоєд, манюсенький), жаргонні слова й словосполучення (скинута інформація), техніцизми (забитий шрифт) тощо.

Г.2.6 Словотворча (дериваційна) здатність терміна

Створюючи термін, перевагу треба віддавати словам і основам, які дають змогу утворювати похідні терміни.

Так, якщо *A* має відповідати *B*, а воно не відповідає (наприклад проект стандарту — нормативній документації), то вважають, що *B* суперечить *A* або що між *A* і *B* — суперечність, або протиріччя. Слово протиріччя в [16] має відсилення «див. суперечність» і жодного слова з цією основою нема, тоді як слів з основою супереч у словниках чимало (суперечити, суперечливий, суперечливість, суперечний тощо). Отже, створюючи термінологічну систему на позначення цього поняття, віддаємо перевагу терміну *суперечність* перед терміном *протиріччя*, що не має похідних.

Г.2.7 Мовна правильність

Термін має відповідати фонетичним, морфологічним, синтаксичним і словотворчим нормам української мови. Для цього потрібно дотримуватися норм чинного українського правопису, уживаючи всі мовні засоби за своєю безпосередньою призначенню (див. Г.5 і «Бібліографію»).

Г.2.8 Переважність рідної мови

У термінотворенні перевагу слід віддавати власне українським термінам перед запозиченими іншомовними термінами. У 5.1.5 ДСТУ 1.5 зазначено: «У стандарті заборонено вживати іншомовні слова і терміни за наявності рівнозначних слів і термінів в українській мові». Треба вживати слова *відсоток*, а не *процент*, *чинник*, а не *фактор*, словосполучку *продажати*, *збувати товар*, а не *реалізовувати товар* тощо. Використовують звичайно слова іншомовного походження, якщо немає тотожних українських відповідників (*атом*, *дискета*, *сальдо*). Іноді запозичені терміни в термінологічних стандартах можна подавати як синоніми.

Г.2.9 Згармонізованість термінів

Г.2.9.1 Уживання термінів у різних предметних галузях потребує гармонізування різних терміносистем, тобто узгодження назв одного поняття в різних предметних галузях. Щоб зменшити дублювання термінів та витрати на розроблення терміносистем, треба докладати всіляких зусиль для гармонізування термінів з подібними формами та/чи відображеннями ознаками (див. ДСТУ ISO 860 і ДСТУ 1.7).

Г.2.9.2 Міжгалузеве запозичення

У разі міжгалузевого запозичення, яке називають ще внутрішнім запозиченням, термін з однієї предметної сфери запозичують і приписують новому поняттю в іншій предметній сфері. Ознаки, які складають зміст понять у цих двох галузях, нерідко порівнянні за аналогією. Наприклад, запозичено термін *вірус*. У медицині *вірус* — один з найдрібніших мікроорганізмів, який спричинює інфекційне захворювання; у сфері інформаційних технологій *вірус* — небезпечний чинник, який призводить до неправильного функціонування комп’ютера, банкомата тощо.

Г.2.9.3 Міжмовне запозичення

Терміни нерідко запозичують з однієї мови в іншу, якщо в цій другій мові немає терміна для позначення певного поняття. Запозичений термін можна вимовляти, писати чи граматично змінювати за законами української мови у спосіб, відмінний від мови джерела. Наприклад, термін *растр* (координатна сітка цифрового перетворювача) запозичено з німецької мови: *der Raster*.

Г.2.10 Наявність визначення поняття

Щоб зрозуміти, що означає певний термін, до нього подають визначення поняття, тобто формулювання, яке через суттєві ознаки передає сутність предмета чи явища. Іноді трапляються терміни, які в самому терміні мають такі ознаки, і тоді в термінотатті замість визначення ставлять риску (наприклад, термін *внутрішній діаметр прокладки*).

Г.3 Стандартизування термінів

Стандартизуючи терміни, треба їх всебічно проаналізувати, щоб прийняти ті, які відповідають основним вимогам до термінів, і відхилити неточні чи помилкові (недозволені) терміни, а також суперечливі й застарілі, які не відповідають сучасному рівневі знань.

Стандартизування термінів, створення терміносистем, спрямоване на впорядкування науково-технічної мови, сприятиме взаєморозумінню виробників і замовників і, як наслідок, підвищенню рівня якості продукції, процесів і послуг, усуненню перешкод у торгівлі.

Г.4 Словотворчі моделі термінотворення

Найпоширеніші способи термінотворення — семантичний (плече, пояс), синтаксичний (лінійне зварювання) і морфологічний (спектроскоп, ККД) способи, а також запозичення іншомовних термінів без змін (адаптер — adapter) чи калькуванням, тобто буквальним перекладом (бетономішувач — der Betonmischer).

Один зі способів семантичного термінотворення — семантичне перенесення, процес, унаслідок якого вживаний у певній фаховій мові термін використовують для позначення іншого поняття завдяки логічному розширенню. Наприклад, конкретне поняття екран — ділянка монітора комп’ютера, на якій відображаються відомості й абстрактне поняття екран — відомості, які відображаються на екрані комп’ютера.

Г.4.1 Терміни-новотвори

Слово-новотвір (або неологізм) — це нова лексична одиниця. Потребу в нових словах зумовлюють позамовні чинники, зокрема розвиток науки й техніки, соціальні, культурні та політичні зміни тощо. Склад слів-новотворів також поповнюється словами іншомовного походження, які позначають науково-технічні поняття, найрізноманітніші предмети виробництва. До найпродуктивніших належать такі словотворчі засоби як словотворення, словоскладання та скорочення.

Г.4.2 Словотворення

Г.4.2.1 Прості терміни створюють, додаючи один або кілька терміноелементів-афіксів до кореня чи до основи слова.

Розрізняють чотири морфологічні способи словотворення: суфіксальний (наповнювач, марковання, комплектівка, лісівництво), безафіксний (шум, блок), префіксальний (підгрупа, надструм), префіксально-суфіксальний (передплужник, скоригованість, уземлення, відколювач, притлумлювання).

Г.4.2.2 Є невелика кількість термінів-(діє)прикметників, що набули функції іменника, наприклад, дотична, січна, шукане (у математиці), стала (у фізиці) тощо. Але в українській мові такі форми менше поширені порівняно з російською мовою. За наявності в українській мові похідних іменників немає потреби, калькуючи російську мову, уживати як іменники терміни типу складова (треба складник), приймальна (треба приймальня) тощо [2, с. 92].

Г.4.3 Основоскладання та словоскладання

Г.4.3.1 Складні терміни утворюють, поєднуючи слова чи основи слів. Наприклад, якщо термін — це поєднання слів, то між ними ставлять дефіс (вантажівка-самоскид, стоп-кран), а якщо це поєднання основ або слів і основ, то здебільшого їх утворено зі сполучними голосними о, е, и (екосистема, водогін, новобудова, сталебетон, хвилемір, працездатність, газифікація, електрифікація), а інколи — без них (всюдихід, трирівневий, будматеріал).

Г.4.3.2 Терміни-словосполуки створюють, поєднуючи окремі слова (інформаційний тракт, коєфіцієнт корисної дії, модуляторний каскад). Означальні конструкції можуть мати таку структуру: прикметник/дієприкметник + іменник — ієрархічний зв'язок, електростатичний розряд, вимірювальне устатковання, опрацьовані дані; іменник + іменник у род. відмінку — обернення дробу, вологість повітря; іменник + прийменник + іменник — відео на замовлення. У зазначених словосполуках підкреслено опорні слова.

Г.4.4 Скорочування

Щоб уникнути громіздкості термінів, використовують кілька способів скорочування. Найпоширеніші з них наведено нижче.

Г.4.4.1 Вилучення зі складу терміна малоінформативних слів. Наприклад, замість конвеєрна електропіч неперервної дії треба подати конвеєрна піч. Піч такого типу належить до печей неперервної дії.

Г.4.4.2 Замінення багатоелементних термінів якомога коротшими:

- синонімом (оптичний квантовий генератор — лазер);
- складним багатокореневим прикметником (пристрій для зловлювання пилу та газу — пилогазовловлюваний пристрій) або багатокореневим іменником (пилогазовловлювач);
- скороченнями різних типів (система керування базами даних — СКБД; надвисокочастотний генератор — НВЧ-генератор; державна автоінспекція — ДАІ; доктор (у назві вченого ступеня) — д-р; година (при цифрі) — год);
- символословами (СО-лазер, У-подібна муфта);
- коротшими словотворчими елементами терміна (гальмівна здатність — гальмівність, запам'ятовувальний пристрій — запам'ятовувач).

Г.5 Деякі особливості утворення термінів в українській мові

Г.5.1 Іменники для позначення процесів і їхніх наслідків

Г.5.1.1 Українська мова, на відміну від російської, має властивість не тільки в дієсловах, а й у віддієслівних іменниках розрізняти назви незавершеного й завершеного процесів, а також їхніх наслідків. Російським дієсловам изменять і изменить відповідає один російський іменник изменение, що позначає і незавершений процес, і завершений процес, і наслідок цього процесу (продолжительность изменения, результат изменения і сравнение изменений). Українською мовою маємо три іменники: змінювання, змінення та зміна. Тому треба правильно вживати ці іменники у словосполучках: *тривалість змінювання, результат змінення та порівнювання змін*. Те саме можна сказати про іменники оцінювання, оцінення й оцінка; подавання, подання й подача; відбирання, відбиття й відбиток; деформування, здеформування й деформація; устатковування, устаткування й устатковання; розрахування, розрахування й розрахунок та багато інших. Не всі українські дієслова мають три спільнокореневі іменники на позначення процесових понять. Іноді це два іменники: спостерігання та спостереження; експертування та експертиза тощо. Коли є паралельні форми дієслів (розтягувати та розтягати, розроблювати та розробляти), може бути чотири іменники: розтягування та розтягання, розтягнення й розтяг; розроблювання та розроблення, розроблення й розробка.

Іменники, утворені від дієслова недоконаного виду, характеризують незавершений процес, а іменники, утворені від дієслова доконаного виду, — завершений процес. Отже, потрібно розмежовувати терміни, що позначають такі процеси [2, с. 48, 116, 224, 227—242], [3, с. 407—415], [5, с. 83—104], [6, с. 61—66], [9, с. 29—30], [11, с. 34—37], [19, с. 930].

У деяких джерелах наведено слова, з якими треба сполучати іменники, що позначають незавершений і завершений процес [5, с. 99—102], [6, с. 86—87], [11, с. 37], [19, с. 930]. Так, треба писати методи впроваджування, правила обчислювання, але свідоцтво про впровадження, дата обчислення тощо.

Так само треба правильно подавати ознаки, розрізняючи спільнокореневі віддієслівні прикметники та пасивні дієприкметники недоконаного та доконаного виду. Наприклад, застосована методика (яку можна застосувати), застосована методика (яку застосовують) і застосована методика (яку застосували).

Г.5.1.2 Віддієслівні іменники на -ння, -ття, що позначають незавершений процес, потрібно вживати тільки в одніні: засоби охолоджування, термін відвантажування, період спостерігання.

Проте іменник, що позначає завершений процес, подають у множині, якщо обсяг виконуваних операцій певним чином визначено: кількість розтягнень, серія досліджень корозіетривкості, унаслідок кількох покриттів тощо.

Г.5.1.3 Віддієслівні іменники на -ка в українській мові означають не процеси, а їхні наслідки, інструменти та об'єкти. Так, розробка — це те, що отримали внаслідок розроблення. Розробку можна розглянути (тут розробка — об'єкт), або вона може допомогти розв'язати певну проблему (тут розробка — інструмент). Те саме можна сказати про терміни оцинка, зварка, вирубка тощо.

Г.5.1.4 Іменниками іншомовного походження на -ція, -инг, -інг, -мент не рекомендовано позначати процесові поняття, оскільки вони називають явища, різноманітні назви, пов'язані з певними процесами, наслідки, але не самі процеси. Так, наприклад:

атестація — характеристика фахових знань і ділових якостей; висновок про кого-, що-небудь;

деформація — зміна розмірів і форми тіла під впливом прикладених сил чи нагрівання; відносна величина взаємного зміщення точок об'єкта внаслідок його здеформування;

маркетинг — сукупність різноманітних заходів і засобів для організовування підприємства та керування ним з комплексним урахуванням стану на ринку збути, щоб приймати відповідні рішення;

слябінг — потужний прокатний стан для обтискання важких сталевих зливків у плескаті прямоокутні заготівки — сляби;

менеджмент — сукупність принципів, методів, засобів і форм керування виробництвом, щоб підвищити його ефективність, збільшення прибутків тощо.

Г.5.2 Означальні терміносполуки

Г.5.2.1 Значну кількість науково-технічних термінів в українській мові створено на основі віддіслівних прикметників чи дієприкметникових форм в означальних терміносполуках. У таких термінах-словосполучках не допустимо на позначення чинності вживати активні дієприкметникові форми із суфіксами **-уюч-**, **-ююч-**, **-аюч-**, **яюч-** (**жарознижуочий**, **контролюючий**, **перевіряючий**, **виконуючий**, **читаючий**, **запам'ятовуючий**, **інформуючий**, **існуючий**, **обмежуючий**, **узагальнюючий**, **гальмуючий** тощо).

Примітка. Суфікси дієприкметників не можна плутати з прикметниковими суфіксами **-уч-**, **-юч-**, **-ач-**, **-яч-**, **-ющ-**, **-ящ-**, які означають властивість, якість, стан тощо (плодочий, лежачий, стоячий, ціпощий, роботячий тощо).

В українській мові є достатня кількість способів уникати таких дієприкметникових форм і створювати терміни, у яких не втрачено значення їхньої активної здатності, наприклад:

а) замінити ці форми на прикметники, використовуючи суфікси:

1) **-альн-**, **-ильн-**, **-льн-** та основи інфінітива (**знеболювальний**, **підтримувальний**, **погоджуувальний**, **регулювальний**, **доїльний**, **місильний**, **заощаджуувальний**). Ця модель творення термінів із значенням активної здатності чи призначеності в науково-технічній термінології дуже продуктивна (**доїльний апарат** — призначений доїти, **погоджуувальна нарада** — призначена погоджувати, **заощаджуувальні технології** — призначенні заощаджувати);

2) **-йн-** (**дестабілізаційний**, **інформаційний**, **носійний**) (від дієслівних іменників);

3) **-івн-** (від перехідних дієслів, які мають суфікс **-ува-** і означають здатність щось робити) (**руйнівний**, **гальмівний**, **рятівний**);

4) **-лив-** (**виснажливий**, **заперечливий**, **переконливий**, **ощадливий**). Ця модель позначає неперехідну здатність;

5) **-ч-** (**виконавчий**, **перевірчий**, **споживчий**, **формотворчий**). Ця модель позначає активну здатність;

б) замінити дієприкметник на іменник словосполучку з прийменником або переробити на підрядну частину складного речення (**акумулюючий** — для **акумулювання**; **що акумулює**);

в) замінити дієприкметники іменниками там, де це можливо (**виконуючий** — **виконувач**; **гальмувальний пристрій** — **гальмівник**, **гальмувальник**; **відпочиваючий** — **відпочивальник**);

г) замінити дієприкметники прикметниками з іншим коренем (**існуючий** — **наявний**, **теперішній**, **чинний**; **перевіряючий** (прилад) — **контрольний**; **координуючий** (орган) — **узгоджуувальний**; **падаюче** (проміння) — **надхідне**).

Широко використовують у термінології віддіслівні прикметники з суфіксами **-н-**, **-вн-**, **-овн-**: **випарна рідина**, **випробне обладнання**, **висіве насіння**, **виліковна хвороба**, **вбудовані ваги**, **застосовний метод**.

Щоб передати набуту властивість об'єкта, використовують у прикметниковому значенні активні дієприкметники минулого часу, утворені від основи інфінітива неперехідних дієслів доконаного виду за допомогою суфікса **-л-** і прикметникових закінчень (**почорніти**) — **почорнілий**, **опасти**) — **опалий**, **зміцніти**) — **зміцнілий**). Суфікс **-ну-** в активних дієприкметниках минулого часу випадає: **пожовкнути** — **пожовклий**, **засохнути** — **засохлий**.

Активно вживають в означальних термінологічних сполучках пасивні дієприкметники в доконаній і недоконаній формі від дієслів, що їх утворюють, так:

а) якщо основа інфінітива закінчується на **-а(-я-)**, то до неї дополучають суфікс **-н(ий)**: **обладнати**(*ти*) — **обладнаний**, **спили**(*ти*) — **спилий**;

б) якщо основа інфінітива закінчується не на **-а**, то до основи 1-ї особи однини дополучають суфікс **-ен(ий)**: **бачи**(*ти*) — **бач(y)** — **бачений**, **узгоди**(*ти*) — **узгодж(y)** — **узгоджений**, **молоти**) — **мел(ю)** — **мелений**;

в) якщо основа інфінітива закінчується на суфікс -ну- чи на голосний, що належить до кореня, або на -ер-, до такої основи часто долучають суфікс -т(ий): *зігнути* — зігнутий і зігнений, *стиснути* — стиснутий і стиснений, *бити* — битий, *терти* — тертий.

У пасивних дієприкметникових формах -н- не подвоюється: *закінчений*, *запрограмований*, *перевірений*.

Г.5.2.2 У термінах-словосполучках треба уникати прикметників з невластивим для української мови суфіксом –очн-. Треба писати не *посадочний*, а *посадковий* або *садівничий* (залежно від контексту), не *зварочний*, а *зварювальний* або *зварний* (залежно від контексту), не *калібровочний*, а *калібрувальний*, не *змазочний*, а *мастильний* або *змащувальний*, не *кнопочний*, а *кнопковий*, не *зашивочний*, а *зашивальний* і *зашивний* (залежно від контексту), не *обгорточний*, а *обгортковий*, не *закупочний*, а *закупівельний* тощо.

Г.5.3 Українська мова має характерну милозвучність, тобто традиційну саме для нашої мови послідовність у поєднанні звуків. У мовленні звуки, з яких складаються слова, плавно переходять від попереднього до наступного (крім місць, де роблять паузу). Милозвучності досягають тим, що уникають збігу голосних і важкого для вимови збігу приголосних, зокрема природним чергуванням

- прийменників *у/в* та *у-/в-* на початку слова;
- сполучників *і/ї/та* й початкового ненаголошеного *і-* з *й-*;
- фонетичних варіантів прийменника *з/із/зі*.

Викладені в [1, § 11—13] правила чергування є обов'язковими для всіх текстів, створених українською мовою (нормативні документи не є винятком). Тому, якщо згідно з академічним «Орфографічним словником української мови» (наприклад [18]) у загальнозвживаному слові відбувається чергування, треба чергувати *у* та *в* і тоді, коли це слово є терміном. Наприклад, терміни *струм утрат*, але *струми втрат*. Так само за даними [20] префікси *в-* та *у-* чергуються в термінах: *ввід/увід*, *вміст/уміст*, *вмістище/умістище*, *втомність/утомність*; *втома/утома*, термін *установлено*, але *терміни встановлено* тощо.

Аналогічно треба чергувати початковий ненаголошений *і-* з *й-* у термінах *імовірність/ймовірність* [16—22].

ДОДАТОК Д (обов'язковий)

ВИМОГИ ДО ВІЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ

Д.1 Визначення поняття у термінологічних стандартах — це зазвичай опис поняття через найближче родове поняття та суттєві видові ознаки, пов'язані логічними зв'язками. Щоб сформулювати визначення, треба встановити зв'язок позначуваного поняття з поняттями, які належать системі. Визначення поняття є основною підставою, щоб аналізувати та добирати терміни для стандартизування.

Д.1.1 Ознаки

Ознаки дають логічну основу для класифікування понять, їхня головна роль полягає у створенні механізму ототожнювання понять, їхньої однозначності в межах відповідної предметної сфери. Ознака — це абстрагована властивість об'єкта чи деякої множини об'єктів. Сукупність ознак певного поняття становить зміст цього поняття, а сукупність об'єктів, які мають ці ознаки, — обсяг цього поняття.

Ознаки поділяють на суттєві та несуттєві. Ознаки вважають суттєвими, якщо вони необхідні для розуміння поняття в конкретній предметній сфері. Якщо немає суттєвої ознаки, це докорінно змінює зміст поняття. Та сама властивість певного об'єкта може бути суттєвою ознакою поняття в одній предметній сфері й несуттєвою — в іншій. Суттєві ознаки дають змогу формувати поняття за їхньою сутністю.

Примітка. Розбіжність між суттєвими та несуттєвими ознаками залежить від призначенності класифікування понять. Трапляються випадки, коли різні визначення відображають те саме поняття, але з різних боків (поглядів).

Д.1.2 Зв'язки між поняттями

Розрізняють два види зв'язків між поняттями — ієархічні та асоціативні.

Ієархічні зв'язки пов'язують поняття, які належать до різних рівнів абстракції, наприклад родовидові або частинні зв'язки.

Родо-видові зв'язки — це ієархічні зв'язки, коли вужче за обсягом (видове) поняття підпорядковане ширшому за обсягом (родовому) поняттю. Вужче поняття має всі ознаки ширшого поняття і ще (хоча б одну) додаткову ознаку, що дає змогу утворювати низку вужчих понять за однакового рівня абстракції.

Частинні зв'язки — це ієархічні зв'язки, коли ширше поняття позначає ціле, а вужче поняття становить частину цілого.

Асоціативні зв'язки можна розпізнати на підставі досвіду. Деякі асоціативні зв'язки відображають залежність між поняттями з погляду їхньої близькості в просторі чи часі. Ці зв'язки можуть охоплювати такі поняття: *сировина — продукція, дія — устатковання/знаряддя, матеріал — властивість, матеріал — стан, матеріал/речовина — властивість, конкретний предмет — форма, дія — призначеність, предмет — розташованість, дія — виконувач дії тощо*. Деякі зв'язки охоплюють дії в часі, наприклад процес, що залежить від тривалості чи послідовності, інші стосуються причини та наслідку.

Д.1.3 Основні вимоги до визначення поняття:

- сумірність (Д.2);
- наявність тільки суттєвих ознак (Д.3);
- системність (Д.4);
- уникнення хибного кола (Д.5);
- уникнення тавтології (Д.6);
- уникнення заперечувальних ознак незаперечного поняття (Д.7);
- однозначність (Д.8);
- несуперечливість визначенням понять інших стандартів (Д.9);
- раціональна (оптимальна) стисливість (Д.10);
- мовна правильність визначення (Д.11);
- унормованість визначення (Д.12).

Д.2 Визначення має бути сумірне з поняттям, тобто наявні в ньому ознаки, формуючи його зміст, мають належати всім його видовим поняттям.

Приклад сумірності/несумірності визначення:

неправильно: давач

Пристрій, що безпосередньо приймає, перетворює та пересилає дані теплотехнічного вимірювання;

правильно: давач

Пристрій, що безпосередньо приймає, перетворює та пересилає дані вимірювання.

Ознака теплотехнічного зважує поняття, оскільки може бути оптичне, магнітне, механічне вимірювання тощо. Якщо визначення вужче за позначуване поняття, це тому, що у визначенні є принаймні одна ознака, властива не всім видовим поняттям.

Д.3 У визначенні мають бути тільки суттєві для цієї предметної сфери ознаки поняття, які дають змогу не лише чітко відрізняти певне поняття від суміжних, але й відображати його спорідненість з іншими поняттями системи. Наприклад, як розрізняльну ознаку поняття *метал* вибирають ознаку, що характеризує специфіку будови атомів металів. Суттєвою спільною ознакою, яка пов'язує це поняття з родовим, буде та, що всі метали належать як підклас до родового класу *простих речовин*. Якщо як розрізняльну ознаку вибрati *металічний блиск*, то з нього неможливо вивести багато важливих властивостей металів. Суттєві ознаки вибирають у межах проектованої системи понять.

Д.4 Визначення має бути системним, тобто відображати місце поняття в системі понять предметної сфери. Для цього у визначенні мають бути:

- терміни, визначені в цій системі понять як ознаки;

- терміни, що позначають видові розрізняльні ознаки понять одного рівня абстракції (підкласів поняття);
- терміни лише таких понять, визначення яких відповідають наведеним вимогам;
- системність щодо вживання мовних засобів, зокрема саме та ознака, що є підставою для поділення підпорядкованих понять, яку й треба відобразити в їхніх визначеннях однотиповими мовними конструкціями;
- однотипівість понять через однотипівість структури та лексики визначення.

У визначеннях не можна використовувати терміни, що не відповідають вимогам додатка Г.

Д.5 Визначення не повинно утворювати хибне коло. Поняття не можна визначати через інше поняття, яке визначено через перше.

Є два види хибного кола: у межах терміностатті (а) і в межах терміносистеми (б):

а) 4.1 літера

Символ, що означає літеру будь-якої традиційної абетки

б) 5.1 експерт

Фахівець, який виконує експертування

5.2 експертування

Досліжування, що його виконує експерт

Д.6 Визначення не повинно бути тавтологічним.

Тавтологічним уважають таке визначення, у якому повторено те саме, що зазначено в самому терміні. Наприклад, не можна визначати *шпонку* *Вудруфа* як *шпонку*, *винайдену Вудруфом*, тому що суттєвою ознакою для цього поняття є ознака форми (сегментна).

Д.7 Визначення незаперечувального поняття не можна подавати в заперечувальній формі.

Приклад

неправильно:

стаціонарний прилад

Прилад без пересувного пристрою;

правильно:

стаціонарний прилад

Прилад, закріплений на постійному робочому місці.

Визначення заперечувального поняття може бути заперечувальним:

алогізм

Непослідовність у міркуванні, спричинена порушенням законів логічного мислення.

Д.8 Поняття, що їх використовують у визначенні, потрібно позначати застандартизованими термінами або такими, які добре відомо чи однозначно витлумачено у відповідній поняттєвій системі. Якщо для певного поняття в стандартах та інших джерелах є терміни-синоніми, перевагу віддають тому з них, що краще відповідає вимогам додатка Г, і вживають лише його в межах певного стандарту.

За потреби вжитий у визначенні застандартизований загальнотехнічний термін або термін з іншої системи понять (зазвичай вузькоспеціальний або малопоширеній) необхідно подати у довідковому додатку до стандарту з визначенням, потрібним у розроблюваному стандарті.

Д.9 Формулюючи визначення, треба перевірити, чи терміни, які в нього входять, ужито в тому самому значенні, у якому їх зафіксовано в інших стандартах на терміни та визначення понять.

Треба перевірити сформульоване визначення на несуперечливість визначенням понять інших стандартів. Проаналізувавши виявлені суперечності, розробники повинні або змінити юдане визначення, або запропонувати внести зміни у відповідні стандарти, обґрунтувавши це в пояснівальній записці.

Д.10 Визначення поняття має бути раціонально коротким і складатися з одного речення. У визначенні використовують терміни інших понять, але не їхні визначення. Про раціональність визначення стандартизованого поняття свідчить також те, що в ньому нема зайвої інформації: висловів у дужках, переліків понять, що становлять обсяг позначуваного поняття, скорочень на зразок «та ін.», «і т. д.».

Д.11 Визначення має відповідати правилам та нормам наукового стилю української мови.

Д.11.1 Визначення часто починають так: *Пристрій (прилад), призначений для вимірювання (охолоджування, деформування...)*. Подібний вислів, не характерний для української мови, треба замінювати таким: *Пристрій (прилад), призначений вимірювати (охолоджувати, деформувати...)*. Наша мова віddaє перевагу дієслівним конструкціям.

Д.11.2 Замість мовних конструкцій на позначення дії, складених з дієслова загального значення і віддієслівного іменника, який передає основні відомості про конкретний процес, рекомендовано вживати природніший для української мови й економніший мовний засіб — дієслово, що позначає цей конкретний процес:

виконувати розрахунки — розраховувати; робити вимірювання — вимірювати;
проводити експертизу — експертювати; здійснювати контроль — контролювати.

Д.11.3 Українській мові не притаманні пасивні конструкції з дієсловами на *-ся*, активно вживані в російській мові: *не методика застосовується* (вона не може застосовувати сама себе), *а методику застосовують*; *не калькуляція складається*, *а калькуляцію складають*, *застосовують*; *не аналіз виконується*, *а аналіз виконують*; *не допускається охолодження*, *а допускають (допущено) охолодження*; замість вислову *не дозволяється перегрівати* треба писати *не дозволено (не можна) перегрівати*.

Вислови з дієсловами на *-ся* пишуть, якщо йдеться про неперехідну дію, тобто коли є суб'єкт дії, але нема іншого об'єкта, на який спрямовано дію. Наприклад, *речовина нагрівається (змінюється) за певних умов*.

Д.11.4 Поширену в українській мові безособову дієслівну форму на *-но, -то* можна вживати лише в реченнях, де не зазначено виконавця дії.

Приклад

неправильно:

його змінено (деформовано, нагріто) кимось;

правильно:

його змінив (деформував, нагрів) хтось, щось;

його змінено (деформовано, нагріто) десь (за певних умов, чимось).

Д.11.5 Події, пов'язані з природними чинниками, треба подавати безособовим реченням (з дієсловом у формі третьої особи однини, середнього роду для минулого часу).

Приклад

неправильно:

трубу покрито іржею;

опори лінії електропередавання повалено вітром

правильно:

трубу покрило іржею;

опори лінії електропередавання повалило вітром.

Отже, правильно писати: *трубу покрило іржею* (самочинний процес, зумовлений природними чинниками) та *трубу покрито захисним покривом* (примусовий процес, що має неназваного або невідомого виконавця).

Д.11.6 В іменному складеному присудку іменники мають форму називного відмінка, якщо вказують на постійну ознаку.

Приклад

неправильно:

цей пристрій є нагрівачем;

правильно:

цей пристрій є нагрівач, цей пристрій — нагрівач.

У такому присудку іменники мають форму орудного відмінка, якщо вказують на тимчасову чи нехарактерну ознаку:

за певних умов він може бути нагрівачем.

Прикметники/дієприкметники в іменному складеному присудку за тих самих умов, що й іменники, мають форму називного чи орудного відмінка, але, зважаючи на широке вживання дієслівних форм на *-но*, *-то*, варто в таких випадках дієприкметники замінювати на такі дієслівні форми:

його змінено (здеформовано, *нагріто*).

Проте дієслівні форми на *-но*, *-то* відбивають поняття *хтось зробив*, тому їх не можна вживати для самочинних процесів, зумовлених природними чинниками, коли з логічних причин узагалі не може бути діяча [7, с. 54] (Д.11.5).

Д.11.7 Зазвичай дієслова керують іменниками в певному відмінку. Так, треба писати *вжити заходів* (род. відмінок), хоча рос. *принять меры* (знах. відмінок), *задовольнити вимоги* (знах. відмінок), а рос. *удовлетворять требованиям* (дав. відмінок), *запобігати перевантаженню* (дав. відмінок), а рос. *предотвращать перегрузку* (знах. відмінок) тощо.

Д.11.8 Залежно від контексту треба послуговуватися різними прийменниками до одного слова. Так, до слова *вимоги*, якщо йдеться про суб'єкт, не вживаємо ніякого прийменника (*вимоги споживача, організації, стандарта тощо*); якщо йдеться про об'єкт, на який поширюються вимоги, вживаємо прийменник *до* (*вимоги до пристроїв, продукції, послуг, контролювання тощо*), якщо йдеться про певні параметри, стан, властивість, стосовно яких ставлять вимоги, пишемо прийменник *щодо* (*вимоги щодо показників якості, безпеки, надійності тощо*).

Д.11.9 Прийменник *при* можна вживати тоді, коли позначають розташованість об'єкта поряд з іншим: *посилання при іншомовному терміні-відповіднику*, *знак при переході*. Так само й похідні/переносні поняття: *заклад при установі, комісія при закладі*. В інших випадках вживають інші мовні засоби:

неправильно: *при температурі, при тиску, при напрузі*;

правильно: *за температури, за тиску, за напруги*,

або *під тиском, під напругою* (залежно від контексту);

неправильно: *при наявності, при пожежі*;

правильно: *за наявності, у разі пожежі, під час пожежі*;

неправильно: *при взаємодії, при розтягуванні*;

правильно: *взаємодіючи, у разі взаємодії, під час взаємодії*;

розтягуючи, у разі розтягнення, під час розтягування.

Д.11.10 Прийменник *по* можна вживати тоді, коли позначають просторові зв'язки об'єктів: *розділести по комірках, рухати по землі, розташувати по один бік, наповнити по вінця*; у значенні — *після*: *по закінченні*, та в деяких інших словосполучках: *по два в кожному, наказ по інституту, відрядити по товар*. В інших випадках вживають інші мовні засоби:

неправильно: *цех по пакуванню..., робити по вимозі*;

правильно: *цех (для) пакування...; робити на вимогу*;

неправильно: *інспектор по справах..., по факсу*;

правильно: *інспектор у справах...; факсом*;

неправильно: *по технічним причинам..., по понеділках*;

правильно: *через технічні причини...; щопонеділка, кожного понеділка*.

Д.11.11 Треба звернути увагу на хибно вживані словосполучки та слова.

Наприклад,

неправильно: *виходячи з вищенаведеного*;

правильно: *беручи до уваги (зважаючи на) наведене вище*;

неправильно: *зауваження пишуться на полях листа*;

правильно: *зауважи пишуть на берегах аркуша*;

неправильно: *трави, які вирощуються*;

правильно: *трави, що вирощують*;

неправильно: *у присутності вольтметра*;

правильно: *за наявності вольтметра*;

неправильно: *при відсутності достатніх показань*;

правильно: *за браком (якщо нема) достатніх показів*;

- неправильно: зустрічаються помилки;
правильно: трапляються помилки;
неправильно: викликають небезпечні фактори;
правильно: спричиняють (зумовлюють) небезпечні чинники;
неправильно: з метою;
правильно: задля; для; щоб....

Д.12 Упорядковування термінології дає змогу забезпечити взаємопов'язаний і узгоджений розвиток лексичних засобів, використовуваних у науково-технічній літературі та в нормативних документах. Отже, унормовані терміносистеми сприятимуть удосконаленню різних галузей і сфер діяльності.

ДОДАТОК Е
(довідковий)

**ЗРАЗОК ВИКЛАДУ ТИПОВИХ ПУНКТІВ РОЗДІЛІВ
«СФЕРА ЗАСТОСУВАННЯ» І «ЗАГАЛЬНЕ ПОЯСНЕННЯ»
СТАНДАРТУ НА ТЕРМІНИ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ**

E.1 Виклад типових пунктів розділу «Сфера застосування» (пункти можна не нумерувати)

E.1.1 Цей стандарт унормовує українські терміни та визначення понять (і/або умовні позначення) у сфері... стосовно...

У стандарті не зазначено термінів і визначень понять, що стосуються...

Цей стандарт не поширюється на...

E.1.2 Цей стандарт призначено застосовувати в роботі органів виконавчої влади, суб'єктів господарювання, які розробляють, експертують, перевіряють нормативні документи у сфері...

E.1.3 Терміни, установлені цим стандартом, рекомендовано вживати в усіх видах нормативних документів, що стосуються..., у роботах зі стандартизування, у науковій, навчально-методичній і публіцистичній літературі, а також у роботі підприємств, установ і організацій, що діють на території України, технічних комітетів стандартизації, науково-технічних та інженерних товариств, міністерств (відомств).

E.1.4 Цей стандарт застосовують разом з ...

E.2 Виклад окремих типових пунктів розділу «Загальне пояснення»

E.2.1 Для кожного поняття встановлено один, а в окремих випадках — два (чи...) застандартизовані терміни. Проте, використовуючи застандартизовані терміни в межах одного документа, рекомендовано вживати лише один з поданих синонімів.

E.2.2 Узяту в круглі дужки (набрану напівгрубим шрифтом) частину терміна можна не вживати, а використовувати його коротку форму.

E.2.3 Пояснення, подані в круглих дужках світлим шрифтом після термінів, які зазначають сферу вживання багатозначних термінів, не є частиною термінів.

E.2.4 Наявність квадратних дужок у терміні та визначенні певної термінологічної статті означає, що в ній суміщено дві/кілька терміностатті(-тей), у яких переважає одинаковий текст. Першу статтю треба читати, беручи до уваги текст поза дужками разом з текстом у першій парі квадратних дужок, пропускаючи текст в інших парах квадратних дужок. Другу статтю читають, замінюючи текст першої пари квадратних дужок текстом другої пари квадратних дужок і т. д. В абетковому покажчику суміщені терміни подано окремо без дужок, з посиланням на той самий номер терміностатті.

E.2.5 Наявність квадратних дужок тільки в терміні певної термінологічної статті означає, що в ньому суміщено два чи більше термінів-синонімів.

E.2.6 Застандартизовані терміни та абревіатури набрано напівгрубим шрифтом, недозволені терміни — світлим курсивом з познакою (Нд).

E.2.7 Терміни, установлені цим стандартом і вжиті у визначеннях інших термінів цього стандарту, виділено в текстах визначень підкresленням і поряд з ними справа в дужках зазначено їхні номери, що відповідають класифікаційним номерам термінологічних статей цього стандарту (якщо термін зазначено в одній терміностатті кілька разів, його підкresлюють один раз).

E.2.8 Подані в цьому стандарті визначення термінів в інших документах, за потреби, можна змінювати, уводячи до них похідні ознаки, розкриваючи зміст поняття, зазначаючи об'єкти, які належать обсягові позначуваного поняття. Зміни не повинні порушувати змісту й обсягу термінів, визначених у стандарті.

E.2.9 Якщо термін має всі необхідні й достатні ознаки поняття, замість визначення поставлено риску.

E.2.10 Терміни та визначення загальнотехнічних понять, необхідні для розуміння тексту стандарту, наведено в додатку...

E.2.11 Як довідкові у стандарті подано німецькі (de), англійські (en), французькі (fr), російські (ru) ... терміни-відповідники застандартизованих термінів, узяті з міжнародних і національних стандартів, із фахових словників.

E.2.12 У стандарті наведено абетковий покажчик установлених цим стандартом українських термінів (додаток...) та абеткові покажчики їхніх іншомовних термінів-відповідників кожною мовою окремо (відповідно додатки...).

E.2.13 Бібліографію (перелік термінологічних джерел) подано в додатку...

ДОДАТОК Ж (довідковий)

ПРИКЛАДИ ПОБУДОВИ, ВИКЛАДУ Й ОФОРМЛЕННЯ ТЕРМІНОСТАТЕЙ У СТАНДАРТАХ НА ТЕРМІНИ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ (7.4.2 — 7.4.11)

(У прикладах подано довільну нумерацію)

Ж.1 Прості терміностатті

9.15 ожеледиця

Шар льоду чи зледенілого снігу, що утворюється на охолодженій земній поверхні внаслідок замерзання атмосферних опадів або розталої води

en glazed frost; ice-crusted ground; black frost [4]
ru гололедиця [1]

2.1.3 обертальний момент тягового двигуна

Момент, що його розвиває тяговий двигун на валу в тяговому режимі роботи

de Motordrehmoment [7]
en motor torque [12]
fr couple moteur [10]
ru вращающий момент тягового двигателя [3]

2.24 багатоступеневий вентилятор

Вентилятор з кількома робочими колесами, конструкція якого передбачає проходження потоку газу послідовно крізь усі колеса.

Примітка. Залежно від напряму обертання робочих коліс багатоступеневі вентилятори можуть бути однакового або зустрічного обертання.

de mehrsstufiger Ventilator [8]
en multi-stage fan [5]
fr ventilateur a plusieurs etages [9]
ru многоступенчатый вентилятор [1]

Ж.2 Терміностатті термінів-сионімів (див. 7.4.5.2, 7.4.10.3 та Г.2.3.3)

161-03-24* вибірковість; селективність	de	Trennscharfe
Спроможність чи міра спроможності відокремлювати <u>корисний сигнал</u> від небажаного сигналу	en	selectivity
	fr	sélectivité
	ru	избирательность
604-02-32* автоматичне повторне вмикання; АПВ	de	automatische Wiedereinschaltung
<u>Автоматичне вмикання</u> вимикача внаслідок пошкодження частини електричної мережі після проміжку часу, потрібного для усунення наслідків пошкодження	en	automatic reclosing
	fr	réenclenchement automatique
	ru	включение автоматическое повторное; АПВ
3.15 струм [утрат] [витікання] [спливу]	de	Deststrom; Fehierstrom; Erdstrom [11]
Струм, зумовлений недосконалово ізоляцією.	en	leakage current, earth current [6]
	fr	courant de fuité, courant à la terre [9]
	ru	ток утечки [3]

*Примітка. Подібні (семизначні) номери мають терміни Міжнародного електротехнічного словника (IEV).

Ж.3 Терміностатті з повною й короткою формами терміна (7.4.5.3)

Коротка форма терміна — частина повної форми терміна, не взята в круглі дужки.

5.1.7 сколювач (снігоочисника)

Пристрій для сколювання ущільненого снігу з поверхні

3.26 зоряна (фото)камера

Фотокамера, призначена для фотографування зоряного неба.

Примітка. Зоряні фотокамери встановлюють зазвичай на космічних літальних апаратах

A.1.8 (атмосферне) повітря

Природна суміш газів, що утворилася в процесі еволюції Землі.

Ж.4 Терміностатті з омонімічними (багатозначними) термінами (7.4.5.3 та Г.2.3.2)

3.7 морфологія (біологія)

Наука про будову та форму організмів, речовин тощо

3.2 морфологія (мовознавство)

Розділ граматики, що вивчає форму та будову слова, а також систему змінювання форм слів певної мови

5.1 меню (сфера харчування)

Перелік страв у закладах громадського харчування

3.8 меню (обчислювальна техніка)

Зображеній на екрані дисплея перелік функцій команд або варіантів відповіді, пропонованих користувачеві для вибирання однієї з них.

Ж.5 Суміщені терміностатті (див. 7.4.10)

Суміщеність двох терміностатей

3.3 якість [продукції] [послуги]

Сукупність властивостей і характеристик [продукції] [послуги], які дають змогу задовільняти зумовлені чи передбачені потреби

en [production] [service] quality [4]

fr qualité [d'un produit] [service] [5]

ru качество [продукции] [услуги] [2]

4.5 [лінійний] [конічний] сканер Сканер, сканувальний промінь якого перемішується [в площині] [по конічній поверхні]	de [Linearablaster] [kegelformiger Abtaster; Kegelabtaster; konischer Abtaster] [2] en [linear] [conical] scanner [4] fr scanner [linéaire] [conique] [5] ru [линейный] [конический] сканер [2]
--	--

Суміщеність трьох терміністостей

5.11 [курсова] [глісадна] [маркерна] бортова антена Антена на борту повітряного корабля, яка дає змогу приймати радіосигнали [курсового] [глісадного] [маркерного] радіомаяка системи ILS.	de [Kurs-bzw] [Gleitweg-bzw] [Markierungsroundfunkempfänger] [3] en airborne [localizer] [glide-slope] [marker] receiver [4] fr receiteur d'alignement de [piste] [descente] [radiobome] [7] ru [курсовая] [глиссадная] [маркерная] бортовая антена [8]
--	--

Ж.6 Терміностатті із суміщеними термінами-синонімами (7.4.10.3)

8.3 [одноколірний] [монохромний] друк Друк однією фарбою.	de Einfarbedruck [4] en monochrome [5] fr monochrome [6] ru [монохромная] [одноцветная] печать [2]
---	---

Ж.7 Терміностатті, у яких терміни мають умовну познаку (7.4.5.4)

3.2.11 середня пофотометрична потужність флюктуаційних завад ($P_{\text{сер. м}}$) Середня (за хвилину) пофотометрична потужність флюктуаційних завад на виході каналу тональної частоти в точці нульового відносного рівня	
--	--

4.21 відхилення профілю; *Y*

Відстань між точкою реального профілю та базовою лінією.

Ж.8 Терміностатті з недозволеним терміном (7.4.6)

1.3 заява про відповідність; самосертифікація (Нд)

Заява постачальника під його повну відповідальність про те, що продукція, процес або послуги відповідають конкретному стандарту чи іншому нормативному документу

4.2 [мандрівний] [блукливий] струм; блукаючий струм (Нд)

Струм витікання з електричних установок постійного струму, який протікає в землі (ґрунті) та в підземних металевих спорудах.

ДОДАТОК И (довідковий)

ПРИКЛАДИ ПОБУДОВИ, ВИКЛАДУ Й ОФОРМЛЕННЯ АБЕТКОВИХ ПОКАЖЧИКІВ У СТАНДАРТАХ НА ТЕРМІНИ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ

І.1 Приклади подання термінів-словосполучок

В основній частині стандарту терміни-словосполучки наводяться прямим порядком:

полярне сяйво;

координатно-розточувальний верстат;

постійно дійова модель;

в абетковому покажчику — зворотним порядком:

сяйво полярне;

верстат координатно-роздочувальний;
модель постійно дійова.

Термін-словосполучка має неузгоджене та узгоджене означення:
в основній частині стандарту — масова частка твердих тригліцеридів,
в абетковому покажчику — частка твердих тригліцеридів масова.

Термін-словосполучка має кілька узгоджених означень:
в основній частині — **судновий дистиляційний опріснювальний випарювач**,
в абетковому покажчику — **випарювач опріснювальний дистиляційний судновий**.

Суміщені терміностатті:

в основній частині — **8.3 [монохромний] [одноколірний] друк**
1.3 якість [продукції] [послуги],
в абетковому покажчику — **друк монохромний 8.3**
друк одноколірний 8.3
якість послуги 1.3
якість продукції 1.3.

І.2 Приклад оформлення абеткового покажчика українських термінів (7.5.2.1)

ДОДАТОК І.2

(довідковий)

АБЕТКОВИЙ ПОКАЖЧИК УКРАЇНСЬКИХ ТЕРМІНІВ

A

З

антена бортова глісадна 5.11

заява про відповідність 1.3

антена бортова курсова 5.11

зусилля розривальне 3.1.4

антена бортова маркерна 5.11

К

B

камера зоряна 3.26

банк даних 3.1.9

комп'ютер персональний 2.24

БнД 3.1.9

M

буря пилова 9.1.8

машина обчислювальна електронна персональна 2.24

буря піщана 9.1.8

меню 3.8

V

модель геолого-технологічна постійно дійова 6.39

вентилятор ступеневий 2.24

момент тягового двигуна обертальний 2.1.3

G

морфологія 3.7

ГДМ 6.15

муфта гідродинамічна 6.15

D

O

деформація закаблука взуття загальна
8.1.5

ожеледиця 9.13

деформація закаблука взуття залишкова
8.1.5

P

довкілля 5.12

повітря 4.1.8

друк монохромний 8.3

повітря атмосферне 4.1.8

друк одноколірний 8.3

потужність флюктуаційних завад псофометрична середня 3.2.11

J

жирність (Нд) 3.3.15

C

самосертифікація (Нд) 1.3

середовище навколошнє	5.12	струм спливу	3.15
середовище оточуюче (Нд)	5.12		Ф
сканер конічний	4.5	фотокамера зоряна	3.26
сканер лінійний	4.5		Я
сколювач	5.17	якість послуги	3.3
сколювач снігоочисника	5.17	якість продукції	3.3
струм утрат	3.15		

Примітка. Абетковий покажчик рекомендовано подавати за наведеним вище зразком: у двох колонках, розміщуючи слова за абеткою і зазначаючи відповідну літеру, під якою розміщують слова, що починаються на цю літеру. Якщо розробникам важко сформувати покажчик у дві колонки, можна зробити одну колонку.

І.3 Приклад оформлення абеткового покажчика умовних познак (7.5.2.7)

ДОДАТОК І.3
(довідковий)

АБЕТКОВИЙ ПОКАЖЧИК УМОВНИХ ПОЗНАК

C_1	— віддаленість колеса 1.8.4	Y	— відхил профілю 4.2.1
C_2	— віддаленість осі 1.9.5	β_1	— кут конуса колеса 1.5.1
d_1	— діаметр 1.6.8	β_2	— кут конуса нахилу осі 1.6.2
$P_{\text{сер. м}}$	— середня псофометрична потужність флюктуаційних завад 3.2.11		

І.4 Приклади оформлення абеткових покажчиків іншомовних термінів-відповідників (7.4.11; 7.5.2.5; 7.5.2.6)

ДОДАТОК І.4а
(довідковий)

АБЕТКОВИЙ ПОКАЖЧИК НІМЕЦЬКИХ ТЕРМІНІВ

D	M
Deststrom 3.15	Motoirdehmoment 2.1.3
E	T
Einfarbedruck 8.3	Trennscharfe 161-03-24
F	
Fehlerstrom 3.15	

ДОДАТОК І.4б
(довідковий)

АБЕТКОВИЙ ПОКАЖЧИК АНГЛІЙСЬКИХ ТЕРМІНІВ

E	M
earth current 3.15	monochrome 8.3
L	motor torque 2.1.3
leakage current 3.15	S
linear scanner 4.5	selectivity 161-03-24

ДОДАТОК И.4с
(довідковий)

АБЕТКОВИЙ ПОКАЖЧИК ФРАНЦУЗЬКИХ ТЕРМІНІВ

C

M

couple moteur 2.1.3

monochrome 8.3

courant a la terre 3.15

Q

courant de futé 3.15

qualité service 3.3

ДОДАТОК И.4д
(довідковий)

АБЕТКОВИЙ ПОКАЖЧИК РОСІЙСЬКИХ ТЕРМІНІВ

Г

момент тягового двигателя врачающий 2.1.3

гололедица 9.15

O

M

оборудование тяговое 1.1.2

модель геолого-технологическая постоянно действующая 6.39

оборудование тяговое автоматическое 1.2.3

ДОДАТОК К
(довідковий)

БІБЛІОГРАФІЯ

1 Український правопис. — К.: Наук. думка, 2007. — 288 с.

2 Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови: Академічна граматика української мови. — К.: Пульсари, 2004. — 400 с.

3 Сучасна українська літературна мова: Підручник / А. П. Грищенко, М. Я. Плющ, Н. І. Тоцька та ін. — К.: Вища шк., 1997. — 493 с.

4 Зубков М. Г. Українська мова: Універсальний довідник. — Х.: Школа, 2005. — 496 с.

5 Українська ділова і фахова мова: Практичний посібник на щодень / М. Д. Гінзбург, І. О. Требульєва, С. Д. Левіна, І. М. Корніловська. — К.: ІНКОС, 2007. — 672 с.

6 Норми української науково-технічної мови: Тлумачний словник термінів з видавничої, поліграфічної та пакувальної справи / П. М. Таланчук, С. Я. Ярема, Ю. М. Коровайченко, С. М. Ярема, В. С. Моргунюк. — К. — Львів: Ун-т «Україна», 2006. — 664 с.

7 О. Курило. Уваги до сучасної української літературної мови. — К.: Основи, 2004. — 303 с.

8 Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. — М.: Сов. энциклопедия, 1966. — 608 с.

9 Рицар Б., Микульчик Р. Типові помилки у проектах термінологічних стандартів // Стандартизація, сертифікація, якість. — 2007. — № 4 (47). — С. 27—32.

10 Рицар Б., Рожанківський Р., Микульчик Р. СловоСвіт 2006 // Стандартизація, сертифікація, якість. — 2007. — № 2 (45). — С. 23—27.

11 Гінзбург М. Система правил українського ділового та наукового стилю // Українська мова. — 2006. — № 2. — С. 30—43.

12 Антоненко-Давидович Б. Д. Як ми говоримо. — К.: Укр. книга, 1997. — 334 с.

13 Гальченко О., Коренга О., Пшенична Л. та ін. Логіко-семантичне експертування термінологічних стандартів // Науково-технічне слово. — 1994. — № 1(3). — С. 33—52.

14 Склад і структура термінологічної лексики української мови. — К.: Наук. думка, 1994. — 196 с.

15 Прикладне термінознавство: Навч. посібник. — Ч. 1. — Х.: НТУ «ХПІ», 2003. — 145 с.

- 16 Словник української мови: В 11-ти т. — К.: Наук. думка, 1970—1980.
- 17 Великий тлумачний словник сучасної української лексики. — К.; Ірпінь: ВТФ Перун, 2005. — 1728 с.
- 18 Український орфографічний словник. — К.: Довіра, 2002. — 1006 с.
- 19 Новий російсько-український політехнічний словник. — Х.: Гриф, 2005. — 952 с.
- 20 Російсько-український словник. — К.: Абрис, 2003. — 1404 с.
- 21 Українсько-російський словник наукової термінології. — К.; Ірпінь: ВТФ Перун, 2004. — 416 с.
- 22 Козирський В., Шендеровський В. Українсько-англійсько-німецько-російський словник фізичної лексики. — К.: Рада, 1996. — 934 с.
- 23 Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. — К.: Укр. книга, 2000. — 478 с.
- 24 Караванський С. Російсько-український словник складної лексики. — К.: Академія, 1998. — 709 с.
- 25 Пономарів О. Стилістика сучасної української мови: Підручник — К.: Либідь, 1992. — 248 с.
- 26 Пономарів О. Культура слова. Мовностилістичні поради: Навч. посіб. — К.: Либідь, 1999. — 240 с.
- 27 ISO 704:2000 Terminology work — Principles and methods (Термінологічна робота. Принципи та методи).
- 28 ISO 10241 International terminology standards — Preparation and layout (Міжнародні термінологічні стандарти. Підготовлення та оформлення).

Код УКНД 01.020

Ключові слова: поняття, визначення понять, термін, синонім, омонім, термінологічна система, поняттєва система, термінологічний стандарт, вимоги до терміна, вимоги до визначення поняття.